

TORDA ÉS KÖRNYÉKE

TURISTA KALAUZ

*

ÖSSZEÁLLITOTTA :
PAP DOMOKOS
FŐGIMNÁZIUMI TANÁR.

60/0 Á TORDAI KÖZMŰVELŐDÉSI HÁZ JAVÁRA.

TORDA, 1909.
Fodor Domokos könyvnyomdájának kiadása.

Tartalomjegyzék.

	Lap.
Előszó	1
Uton Torda felé	3
Megérkezéséskor	7

A) Torda.

I. Mai helyzete	9
II. Multja	12
III. Látnivalói	21
IV. A sósfürdők	33
V. Tordai különlegességek	41

B) Torda környéke.

I. A Torda-hasadék	43
II. A Turi-hasadék	51
III. A Székelykő és Aranyosszék	54
IV. Torockó és környéke	64
V. Járavize-Dobrin	80
VI. Az Aranyos völgye	83
A tordai szárnyvonal menetrendje	93
Beszerezési források	96

Úton Torda felé.

Amint a kolozsvári pályaudvarról keletre — Brassó felé — indulunk s Apahidánál elhagyjuk a szép Szamosvölgyét, vonatunk a legtipikusabb mezőségi vidékre kanyarodik be. Magas, kopár hegyoldalak, egymást keresztező, mély völgyek mocsaras erekkel; termékeny, de kevésbé művelt lankák, csuszamlós hegylábak itt-ott siralmas képű tanyákkal: kedvetlen egyhangúság mindenfelé. Változatosság csak a vaspálya girbegörbe, hágó-lejtő kanyargásaiban, az egymást gyorsan követő alagutak méreteiben van, ám ebben a változatosságban éppen nem gyönyörködünk.

Szívünk-lelkünk fölvidul, mikor vonatunk egy hosszában megfutott, zárt völgyből hirtelen szép, tágas síkságra ugrik ki. A föltárult új képet legjobb lesz a vonat jobboldali ablakából áttekintenünk. A síkság nyugaton komor, sötétlő hegyóriások lábánál törik meg, melyek délfelé változatos dombos vidékké szelidülnek, míg északra s meghajolva északkeletre magas, egy helyen

átszakadt hegyvonalban folytatódnak. A nyugat—keleti fekvésű, fején hegykoszoruzta tér északi szélén bővizű, sebes folyócska kanyarog végig, ezüstös habjait dús berkek árnyából csillogtatva ki. A part mentén, a tér emelkedettebb részein nyájas, barátságos falvak csoportjai.

Az Aranyos-folyó völgye!

Ám csak éppen áttekintő, vágyó pillantást vethetünk a pompás képre, mert vonatunk pár perc múlva megáll.

— Aranyosgyéres, Torda felé átszállani!

Tordára igyekszünk, le kell itt szállanunk, hogy a szárnyvonalon folytassuk tovább útunkat.

— Torda? ... Hallották önök, hogy a tordaiak mit csináltak volt? ...

Egész bizonyos, hogy már azalatt, míg mi a fülkénkből kifelé készülődünk, egyik utitársunk valami Tordáról szóló mulatságos történetbe fog bele. Egész sorozat fogja ezt követni: a tordai okos malacról, az itt helyben épült hidról, a szomorúfűz ültetéséről stb. És mindezekben Torda úgy szerepel, mint Abdera, a lakósainak korlátolt-ságáról hírhedt kis görög város ...

Talán mi is, ez anekdótákat ismerve, kicsinylő, ironikus hangulattal indultunk el Torda és környéke megtekintésére.

Kár.

Ennek a városnak és vidéknek mind multja, mind jelene komoly, sőt meghatott figyelmet

érdemelve látogatójától. Azt különösen fajszerető magyar embertől. Mert a magyarságra nézve alig van fontosabb része széles ez országnak, mint Torda és környéke. Egy pillantás hazánk néprajzi térképére mindent megmagyaráz.

Az Aranyos völgyének e részén, — Erdély szívében — a köröskörül szétömlő, zavaros áradatban egy tekintélyes, erős, virágzó szigete van a magyarságnak. Gátja annak, hogy a magyarságot ostromló s nagy területen annak feje fölött már összezsapott északi és déli vészes hullámok teljesen egybesimuljanak s hogy a *Havasok* népe a *Mezőségével* ölelkezdhessék; összekötő hidja a székelységnek és marosmenti magyarságnak Kolozsvárral, Szamosvölgyével és a Kalotaszeg magyar szigetével.

Aranyosszék, Torockó, Jára vidéke, élükön Torda városával: 40 ezer erős magyar egy csomóban! Nem kell-e e tájra féltő gonddal, aggódó szeretettel tekintenünk s óhajtva óhajtannunk: vajha e város, e vidék népe minél inkább számosodnék és erősödnék a jelen és jövő küzdelmeire.

Jobban mondva: a régi küzdelmek folytatására.

Mert a sok vihart látott ezeréves hazának alig van a mult gyászos és dicső eseményeitől megszenteltebb földje, mint az, amelynek megtekintésére indultunk. A vad kún és mongol

pusztítások óta legutolsó fegyveres nemzeti küzdelmünkig mennyi bölcs tanács kelt, mennyi hősi vér hullott e tájon a magyarság megmentéséért!

És a mult szent emlékei közt a természetnek micsoda szépségei kínálkoznak e tájon megtekintésre. A földnek mennyi heverő, kiaknázatlan kincse adhat munkát a vállalkozó üzletembernek, milyen növényi és ásványi ritkaságok a tudósnak!

Valóban a kicsinylő gúnyt, elfogultságot le kell vetköznünk, mikor Tordát és környékét akarjuk fölkeresni.

A rossz szemüveg annak árt, aki viseli. Ez útmutató az utas tisztább látását, helyesebb tájékozódását akarja munkálni.

Megérkezéskor.

1. **Kocsibérek:** *Állomásról a városba*, megjelölt helyre, egylovas kocsi 80 fillér, kétlovas 1 korona. *Városból állomásra* megjelölt helyről egylovas 80 fillér, kétlovas 1'20 K. *Sósfürdőhöz* ki- s beszállításra egylovas 1 K, kétlovas 1'20 K; ugyanide 1 órai várakozással egylovas 1'40 K, kétlovas 2 K. *Tordahasadékhöz* ki- és beszállításra 1 órai várakozással egylovas 3 K, kétlovas 4 K; ugyanoda egész napra egylovas 6 K, kétlovas 8 K. — *Idő szerint* május 1-től október 31-ig reggeli 6 órától esti 9 óráig egylovason első negyed óra 40 fillér, minden következő negyedóra 30 fillér, esti 9 óra után minden negyedóra 50 fillér; kétlovason első negyedóra 60 fillér, minden következő 40 fillér, esti 9 óra után minden negyedóra 60 fillér. Novembér 1-től április 30-ig egylovason minden negyedórára 50 fillér, esti 8 óra után 60 fillér; kétlovason 60 fillér, esti 8 óra után 80 fillér.

Béerkocsi állomás a Fő-téren, a nagytemplomtól délre. Kocsi rendelhető a következő házaknál: Egyházfalva-utca 20., 23. Főtér 43., 55., 41., Nagymalom-u. 21., Kastély-u. 20., Jósika Miklós-u. 29., 39., Kazinczy-u. 10., Piacköz-u. 8.

2. **Szállodák.** *Korona-szálló* a Főtéren. (Turista szálló). Szobaárak: egyágyas szoba 24

óra: utcai 3 K, udvari 2 K, minden külön ágy 1 K. — *Erzsébet-szálló*. Szobaárak: utcai szoba 2.40 K, udvari 2 K.

3. **Vendéglők:** a szállók éttermei és a *Városi Vigadó* vendéglője.

4. **Kávéházak:** *Otthon-*, *Emke-* és *Japán-kávéház*.

NB. Torda utcáit, középületeit, látnivalóit I. számú térképünk tünteti föl, amely a város rendezése számára fölvelt részletes, pontos térkép után készült. A környéken II. számú térképünk igazít útba.

A) Torda

I. Mai helyzete.

Kirándulásunk főcélja és központja Torda városa lévén, először röviden tekintsük át annak mai viszonyait.

1. Fekvése.

2

Torda, rendezett tanácsu város, Aranyos-Torda megye székhelye, fekszik az Aranyos-folyó mindkét partján; ma még túlnyomólag a balparton, északról délnek az Aranyosba siető Rákos-patak völgyteknyőjében. (Kolozsvártól az országuton 30 km, — a gyéresi állomástól 9—10 km.-nyire.) A patakmosta medence szélei mindkét oldalon 50—60 m. magasságban veszik körül a várost s nagyrészen megvédik a zord, havasi szelek járásától. Az Aranyos jobb partján: a vasuti állomás és a gyárak köré a szűk völgyből csak a legujabb időben kezd kihuzódni a lakosság.

Torda határának legnagyobb része — számos tanyával (hodállyal) — a várostól keletre, a *Mezőség* felé terül el. A határ egész terjedelme — az Aranyosmenti erdővel — 20,340 hold, ami az erdélyi helységek határainak szokott méreteit messzi fölülmulja.

A városban, bár most az egész egy hatóság alatt áll, a történeti fejlődés szerint megkülönböztetik Ó- és *Ujtordát*, amaz a völgy déli, ez az északi részén.

Az Aranyos hidjától két főutca vezet végig.

Az egyik — ez lesz a mi utunk — a hidtól egy kissé odább jobbra kanyarodva Egyházfalva-utca nevet vesz föl és átmegy a Kossuth-téren, Főtéren, Bethlen Gábor-téren (*Ujtorda*) s Kolozsvár felé mint államiút folytatódik; a másik főutca amazzal párhuzamosan alsó felén Jósika Miklós-utca, felső felén Rákos-utca néven átmegy az egész városon. A két főutcát sok mellékutca köti össze.

Az Aranyos partján van a *Széchenyi-liget*.

2. Lakossága.

Összes lakossága: 12,117. Ebből 8,849 magyar, 2,768 oláh, többszáz, (magyarnyelvű) cigány. Vallás felekezeti szerint: 5,311 református, 1,835 róm. kath. 1,439 unitárius, 166 luteránus, 356 zsidó, 2,254 gör. kath. 785 gör. kel. A törzslakosság legnagyobb része a város nagy határához képest földművelést űz. Ipara, bár az utóbbi időben sokat hanyatlott, a bőr- és agyagipar terén ma is jelentékeny. A sóbánya és a kőbányák művelése, az egyre szaporodó gyárak is sok embernek adnak kenyeret.

3. Hatóságok, hivatalok.

Vármegyei és városi hatóságok. Törvényszék, ügyészség, járásbiróság, közjegyzőség, pénzügyigazgatóság, adóhivatal, királyi sóhivatal, államépítészeti hivatal, erdőfelügyelőség, tan-

felügyelőség, vasut-, posta,- és távirda-állomás, postatakarék pénztár, hatósági és állami állatorvosi hivatal, állami faiskola, csendőri szakasziparancsnokság, ker. munkás-biztosító pénztár.

4. *Kulturális, emberbaráti intézmények és egyesületek.*

Vármegyei *közkórház* és *sebészeti kórház.*

Iskolák: Állami főgimnázium (1907-től) áll. polg. fiú. és leányiskolák, Szabó-József féle kisebb gazdasági iskola, ó-tordai, új-tordai áll. el. iskolák, róm. kath. el. fiú- és leányiskola, zsidó el. iskola, gör. kath. és gör. kel. el. iskola, kereskedelmi és iparos tanonciskola, községi és alapítv. Margitay-féle óvodák.

Egyesületek: Kaszinó (alakult 1833-ban) Erzsébet Jótékony Nőegylet (al. 1844.) T. Aranyos megyei Gazdasági Egyesület (al. 1871) T. Sz. — M. Védő Egyesület, Ujtordai Olvasókör, Kereskedelmi Olvasókör, Függetlenségi és 48-as pártkör, Iparos Önképző Egylet, Önk. Tűzoltó Egylet, (sok versenyen kitűnt) Dalkör, Zeneegylet, Tordai Testgy. Köre, Timár Társulat, Csizmadia Társulat.

5. *Pénzintézetek.*

Egyesült Kisegítő és Takarékpénztár r.-t. (Fiók: Alsójára), Torda- Aranyos vármegyei Takarékpénztár (Fiókok: Aranyosgyéres, Felvincz, Kövend). Ariesána, Gazdasági és iparszövetkezet.

6. *Iparvállalatok.*

Szesz- és sörgyár, Cellulosegyár, Gipszgyár, Mészégető, Aranyosgyéresi Agyagipar r.-t.

II. Multja.

1. Őskor.

A történetelőtti ősembernek a Torda- és Turi hasadékok barlangjai sok alkalmas lakóhelyet nyújtottak. E barlangokban és azok környékén az ősember műveltségének hosszas fejlődését a kezdetleges kőeszközök korától (újkőkör) a fémek (réz, bronz) megjelenéséig lehet tanulmányozni.

2. Római korszak.

E vidék központi fekvésénél fogva fontos része lehetett a dák uralomnak is, ám a történelem hallgat e korról.

A történelmi élet folyamatát a rómaiak indítják meg e tájon. A római korszak első adata egy Ajtonban (falu Tordától é. keletre) talált feliratos kő, amelyet a dákokon győzedelmeskedő Trajánus — K. u. 110. kör. — a *Potaissa* (Torda) és Napoca (Kolozsvár) közt épített út hosszának jelzésére állíttatott. Potaissa eleinte Napoca vicusa (telep) volt. Septimius Severus császár idejében (K. u. 193—210 k.) előbb municipiummá, majd coloniává lesz. E császár fejezteti be a mai várostól nyugatra fekvő hegyfokon a hatalmas Castrum stativumot-ot (állandó táborhely) amelyben az V. macedoniai legio nyert elhelyezést. Ettől kezdve Apulum (Gyulafehérvár) a benne tartózkodó legióval Dacia déli részét, Potaissa pedig — a Mezőségen át — az északi felső részt látja el katonai védelemmel.

Potaissában kb. 6—7000 katona állomásozott. Képzeltető, hogy a katonaság védő szár-

nyai alatt a polgári elem is nagy számban telepedett meg. A katonaság szükségleteinek kielégítése, a vidék gazdag só- és ércbányái elég alkalmat nyújtottak a polgári munkára. A sűrűn előkerülő leletek fejlett társadalmi és ipari élet-ről tanuskodnak. A vár környékét szép polgári lakások, villák, műhelyek, gyárak foglalták el, mely utóbbiakból fejlett izlésre valló kő, bronz szobrok, fegyverek, ékszerek, edények, ezüst-, arany-művek kerültek ki. A coloniát két vízvezeték látta el pompás ivóvízzel; a Koppánd felől jövőnek cserép-csatornája ma is lépten-nyomon előbukkan a földből.

A római élet mintegy 170 évig virágzott ezen a tájon. Aureliánus császár 274-ben kivonta legioit Daciából s Potaissa is a népvándorlás szabad prédájává lőn. Úgy látszik valami váratlan megrohanás semmisítette meg, mert az üszkös, szenes romok közül igen sok értékes apró tárgy (pénz) kerül elő, amit menekülés esetén magukkal vihettek volna. A castrum kapuja, melyet Minerva szobra díszített — innen a magyar Leányvár-név — még 1677-ben is fennállott. Római faragott kövekből épült Tordának majd minden nyilvános épülete, kőháza. A történeti s művészi beccsel bíró leletek azonban a magán gyűjteményekből legtöbbször külföldi múzeumokba (Bécs) kerültek s a közérdek szempontjából ma sem részesülnek kellő figyelemben.

3. Magyar korszak.

A népvándorlás ismeretlen zűrzavarai után e tájék mint *magyar* telep jelenik meg újból a történelem színterén.

A **Torda** elnevezés régi magyar oklevelekben sűrűn fordul elé úgy is mint személy-, úgy is mint helynév. A magyar névből a város magyar eredetére következtethetünk. Torda határán és környékén egyéb helynevek is magyarok, ami csak azzal magyarázható meg, hogy őseink e helyet gazdátlanul kapták s ők vették művelés alá.

Az új települők a római hídfőnél amely a mai hidtól jóval tovább nyugatra (a Szindipatak torkolatánál) volt, a romokból erődtímenyt építettek. Ezt a régi oklevelek kezdetben *Tordavár*, a tatárjárás után a köréje épült faluról *Szent-Miklósvár* néven emlegetik.

A magyar település idejére és arányára világot vet az a körülmény, hogy a Szent-István által Erdélyben szervezett két megyének egyike Torda-vármegye volt. A hagyomány szerint Torda és környéke csakhamar fontos szerepet játszott a betörő kúnok és besenyők ellen viselt harcokban. (Szent László-mondák.) A Tordára vonatkozó, eddig ismeretes legrégebbi oklevél I. Gézának 1075-ben kelt adomány levele, melyben a *Tordavárnál* (hidnál) szedett sóvámot és a zabos lóvászár jövedelmét a garámvölgyi Szent-Benedek apátságnak rendeli. Az 1177-iki határjárás oklevél szerint a mai Torda déli részén fekvő Egyházfalva az aradi prépostság birtoka volt; ugyanitt van említés a német vendégekről: szászokról, kiket első királyaink a sóaknák művelésére hívtak be. Ezek a római castrumot foglalták el — *Saxodonia* vár néven — s keletre a sóaknák felé telepedtek meg. A Rákospatak terén, a mai kastély helyén feküdt a harcos

Keresztes-rend kolostora és temploma. (Talán róluk az Aranyos szomszédos síkjának neve *Keresztes-mező*.)

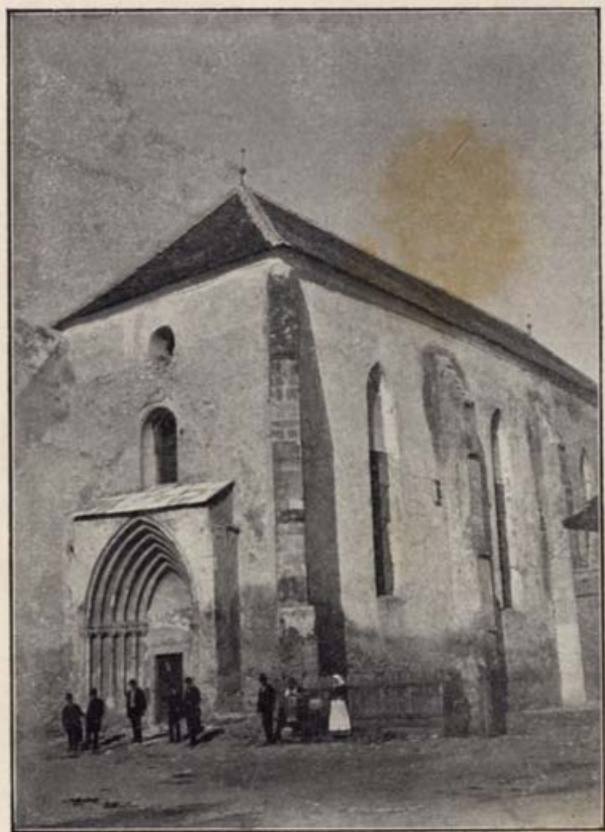
A lakosság a területi megoszlás szerint különböző jogi életet élt; Tordavár lakói főurak jobbágyságába kerültek, a németeket kiváltságaik megkülönböztették ezektől.

Az 1241-iki tatárjárás új helyzetet teremtett. A régi kiváltság- és adománylevelek a Mykud bán kezén levő Tordavárában elégték, de a lakosság nagyrésze a Tordahasadékban megmenekült. — Következtetni lehet ezt a város gyors felvirágzásából. V. István 1269-ben Torda lakóinak önkormányzatot ad. 1287-ben Kun László már Tordán szervezi a tatárok ellen viselt új hadjáratot. Ill. Endre 1291-ben nagy kedvezményekben részesíti a Tordára települőket. Ezek között legszámosabbak voltak a környéken felbukt magyar falvak lakói. Ezekkel s a magyar környezetnek: az akkortájt keletkezett Aranyos-széknek hatása alatt Torda magyarsága annyira megerősödött, hogy a szászok is csakhamar beleolvadtak a tulnyomó többségbe. A *XIV. század kezdetén Torda tiszta magyar város* s bár jogilag még egy századon át különbség van a kétféle lakosság közt, ez a különbség is hamarabb eltűnik, mint a többi hasonló eredetű városokban. Új területi megoszlást idéz elé az e tájt keletkezett különálló Újtorda. (Első okl. adat 1332-ből) Ám ez új telep is végeredményében az anyaváros jelentőségét emelte. Torda az erdélyi városok közt csakhamar vezető helyre küzd fel magát. Tekintélyes volta mellett bizonyít az a sok (127) országgyűlés, amelyeket királyaink, fejedelmeink, az ország rendjei itt tartottak. A

Keresztes-mező Erdély Rákosmezejévé lesz, ahol Róbert Károly már 1321-ben az erdélyi szászok megfélekezése végett tábori országgyűlést tart. Nagy Lajos 1366-ban személyesen vesz részt a tordai országgyűlésen.

A XV. században Torda nekiduzzadt erővel halad tovább a fejlődés útján. E században építi három nagyszabású (10—12 ezer embert befogadó) székesegyházát. A pórlázadást leverő nemesek 1438-ban a tordai országgyűlésen mondják ki a három nemzet (magyar, székely, szász) unióját. Hunyadi János 1456-ban innen indul el Nándorfehérvár fölmentésére, utolsó fényes hadjáratára. Mátyás király 1467-ben a tordai országgyűlésen számol le a föllázadt főurakkal; ő adományozza Szentmiklósvárát Tordának s menti fel a várost a földesurnak való adózás alól. A három nemzeti unióját 1506-ban itt ujitják és erősítik meg.

Torda virágkora a mohácsi vész után, az erdélyi fejedelemség alatt következett be. A fejedelemség szervezésében Torda és az itt tartott országgyűlések fontos szerepet játszottak. 1542/43-iki tordai országgyűlések Izabellát kiskörű fia nevében uralkodó fejedelmül ismerik el. Ugyanekkor Martinuzzi nagy esze és a három nemzet rendjeinek bölcsessége megállapítja az új fejedelemség belső szervezetét és a törökkel való viszonyt. Az 1545—48—52-iki tordai országgyűlések a vallási ügyeket az elterjedt hitujítás méltánylásával rendezik. 1557-ben a luteránus, 1564-ben a kálvinista, 1568-ban a fölvilágosodott János Zsigmond és a lánglelkű hitujító Dávid Ferencz befolyására az unitárius vallást itt szentesítik.

Az ótordai református templom nyugati portáléja.

Ez utóbbi országgyűlésen — egész Európát megelőzve — törvénybe iktatják a teljes lelkiismereti és vallás szabadságot. A hit isten ajándéka! ezzel a jelszóval engedi meg az 1568-iki tordai országgyűlés minden erdélyi helységnek, hogy tetszése szerint való prédikátort tartson, a prédikátoroknak, hogy saját meggyőződésük szerint hirdessék az evangéliumot. Az ekkor unitárius hitre tért lakosságnak mai, megoszlott hitű utódai e városukhoz fűződő vallástörvény magasztos, fölvilágosodott szellemét méltán őrizhetik, ápolhatják most is kebelükben.

A XVII. század Torda hanyatlásának kora. E század első éveiben az osztrák császár vad zsoldosai: Mihály vajda és Básta rövid időközben háromszor dulják föl és hamvasztják el a nemzeti ügy mellett küzdő Tordát. E borzalmas idő sebeit — bármint segítik is a következő nemzeti fejedelmek — soha sem tudta kiheverni. Országos szerepét Kolozsvár, Marosvásárhely, Gy.-Fehérvár veszik át.

Bethlen Gábor 1619-ben Újtordára, a Básta által lemészárolt lakosság helyére telepíti meg-nemesített testőreit, mintegy 330 harcost, akik főhadnaggyal élükön nagy kiváltságokat élveznek. A testőrök nagyobbára székelyek voltak. Általában Torda ős családainak kb. fele székelyeredetű.

A Rákóczyak uralmának békés kora Tordára is építőleg hatott. Ám a könnyelmű II. Rákóczy György okozta zavarokban Torda ismét rengeteget szenved a török bosszújától. 1658-ban a tatárok porig égetik, lakói közül sokat legyilkolnak. 1659-ben Karánsebes és Lugos menekülő nemesei és polgárai lakóhelyet kapnak

Torda sok gazdátlan telkén, de az épülni kezdő várost a Kemény Jánost üldöző török hadak 1661-ben újból elhamvasztják.

1665-ben Nagyvárad vitéz védőinek egyrésze telepedett meg Tordán.

Hogy a jogilag ismét megoszlott lakosság (Újtorda nemes volt) egybeforrjon s újabb települőkkel is szaporodjék, Apafy 1668-ban Torda összes lakosságát — a sóvágók kivételével — megnemesítette. Torda (Erdélyben még Dés és Zilah) pallosjoggal bíró nemes város lesz, a hatóság feje főbíró helyett nemesek hadnagya néven szerepel. Az egyenjogositott két város közös constitutiokat, közös tanácsot szervez.

1672-ben Tordán tanácskoznak és szervezkednek a magyarországi bujdosók az osztrák üldözések ellen.

Az erdélyi fejedelemség megszüntetésére küldött jövő-menő német zsoldosok, valamint török-tatár martalócok sokat háborgatják, dúlják a várost. 1690-ben a rabló labancokat Torda pusztítására a város hadnagya, a labanc Vida István vezette

A Rákóczy-szabadságharc legelején a sokat szenvedett Torda ingadozik az állásfoglalásban, de csakhamar a nemzeti ügy mellé csatlakozik s újabb, az eddigieket is felülmúló megpróbáltatásokat áll ki. Szaniszló Zsigmond a város szülötte, mint a megye főbírája, résztvesz abban a küldöttségben — ő tartja az üdvözlő beszédet — amely Rákóczy Ferenczet 1704. nyarán meghívja Erdély fejedelmi székébe. A hadi szerencse változásai szerint Tordát kuruc, labanc egyformán sanyargatja. A legnagyobb csapás 1706. júniusában éri a várost, amikor császári

dán ezredek romhalommal égetik, templomait, kollégiumát földulják, a szőlőket és gyümölcsösöket is kiirtják. 1707. őszén Torda megmaradt lakói Rabutin kegyetlenségei előtt Erdély bujdosó népével kivándorolnak s előbb a Szilágyságba, onnan Szathmár, Szabolcs és Mármaros megyékbe bujdosnak, ahonnan csak a szathmári békekötés után, 1711-ben térnek vissza feldult hazájukba.

A romokon, mint már annyiszor új élet kezdődik. Az unitárius hivek adakozásokból újraépítik piaci nagy templomukat, beállítják négy év óta szünetelő iskolájukat. Ám egy évtized múlva az osztrák uralom önkénye megint fölzavarja a polgárság békéjét. 1721-ben Virmont Damján Hugó, Erdély katonai kormányzója fegyveres erővel űzi ki a többségben levő unitáriusokat piaci templomukból s egyéb javaitól is megfosztja a virágzó eklézsiát. Ez időtájt nemcsak vallásukért, de magyarságukért is küzdeni kényszerülnek Torda polgárai. Erélyesen tiltakoznak és védekeznek az oláhságnak egyre nagyobb beszivárgása ellen a megfogyatkozott magyarság helyére.

A XVIII. század békésebb viszonyai a polgárság belső megerősödésére jótékony hatással vannak. A régi kiváltságokat sikerrel igyekeznek visszaszerezni.

A XIX. század elején jeles főhadnagyának Osztrovics Józsefnek vezetése alatt sokat fejlődik Torda, építi fődeles hidját, a sörházat, városházát stb.

Az 1848/49-iki szabadságharcban dicső részt vett a város és magyar környéke. A 75-ik honvédszászlóalj tordaiakból alakult, a 11, 22, 30 és 134-ik zászlóaljakban is sokan szolgáltak.

Városukat egy külön zászlóaljjal védték a havasi oláhság ellen. Csupán honvédtiszt 56 került ki Torda lelkes fiaiból.

A kiegyezés után következő kormányoknak kevés érzékük volt e város fontos nemzeti hivatása iránt. A vasuti fővonallal — önző hatalmasok befolyására — elkerülték s ezzel fejlődését megbénították. A mostohaság, amellyel ezt a hazafias, független érzelmű várost illették, oly nagy volt, hogy a középiskolát is megtagadták tőle. Ezt és a városnak egyéb haladásra vezető intézményeit csak az új idők új emberei teremtettk meg. Bizvást remélhetjük, hogy Tordára gazdag természeti kincsei, nagy és dús határa, főleg pedig polgárainak hazafias, áldozatkész közszelleme révén nagy haladás, fontos nemzeti szerep várakozik a jövőben.

III. Látnivalói.

1. A Keresztesmező.

Aranyosgyéresről vonatunk 9 Km-es szárnyvonalon az Aranyos-völgyén fölfelé visz Tordára. Erdélynek egyik legnagyobb és legszebb térsége ez. A térség ama részének, amely az Aranyos-folyó és a déli fensik, továbbá Szentmihályfalva és Keresztes község közt terül el, — amelyen a vasuti állomás is van — *Keresztesmező* a neve. Az általános történet rendén említettük, hogy nevét az első királyaink idejében Tordán lakó Keresztes-rendtől vehette. Később mint az ország birtoka a tábori országgyűlések helyévé, a vele nyugaton határos Kiskirály-rétje pedig az uralkodó és országgyűlési követek, valamint — a hunyadmegyei Kenyérmezővel — a mezei hadak *fűvelő* helyéül szolgált. (1659 orsz. gyűl. végzés). A völgy déli emelkedésén, a Felvinc felé vivő út mellett vágták össze Basta zsoldosai Mihály oláh vajdát 1601-ben.

2. Gyárák.

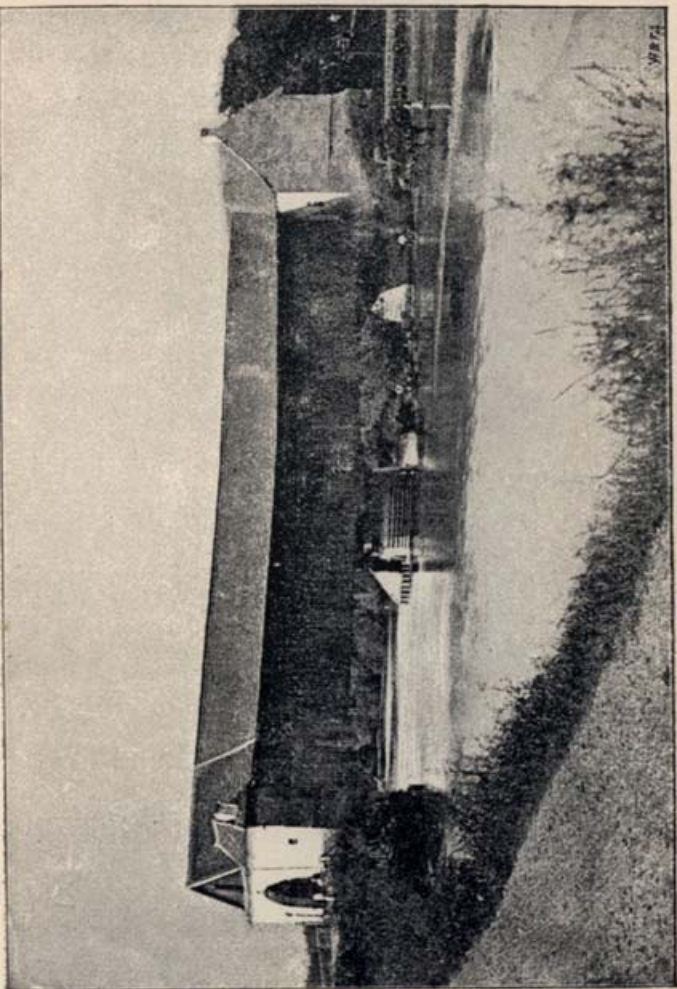
A vonattól befelé indulva balkézre füstölgő gyárkémények vonják magukra figyelmünket. A nyugati szélén van a *Cellulose-gyár*, idebb a

Gipsz-gyár és a nagy *Mészégető-katlan*, túl az Aranyoson a *Szesz- és Sör-gyárak*. Mindezeket az illető gyárigazgatóságoknál való jelentkezés után tanulságos lesz megtekintenünk, de az állomás közelsége miatt helyesebb lesz ezt visszajövő utunkra hagyni. Most az Aranyos-hidján át igyekezzünk be a városba.

3. A fedeleshíd.

Az Aranyoson való átjárás a legrégibb idő óta fontos szerepet játszik Torda történetében. Az említett 1075-iki oklevél is az Aranyos-híd vámjáról intézkedik. Azután is sűrű hivatkozás esik a hídra. Építésére, javítására nemesek, sóvágók s másrendű polgárok törvényhozásilag köteleztetnek. Az 1626-iki s több következő országgyűlés a nemességre is kiterjedő vámszedési jogot biztosít a városnak.

Erdélyszerte ismeretes Tordának födeles fahídja. Ezt Kövecsi János tordai naturalista építőmester 1804-ben kezdte építeni és 1815-ben fejezte be. Az emelő-feszítő- és Howe-féle szerkezet egyesítésével úgy alkotta össze a hídát, hogy azt az egyik partról a másikra áthajló faívek minden közbeeső támaszték nélkül tartották fenn. A híd több mint 100 éven át akadálytalanul bonyolította le az egyre növekvő forgalmat. Hírét inkább a hozzáfűződő sok kedélyes adomától kapta. (Épült itt helyben, Tordán!) amiknek keletkezéséhez a rajta levő önérzetes büszke felirat bizonyosan hozzájárult. (lásd képünket) A multnak ez érdekes emlékét a mellette épülő vashíd maholnap fölöslegessé teszi.

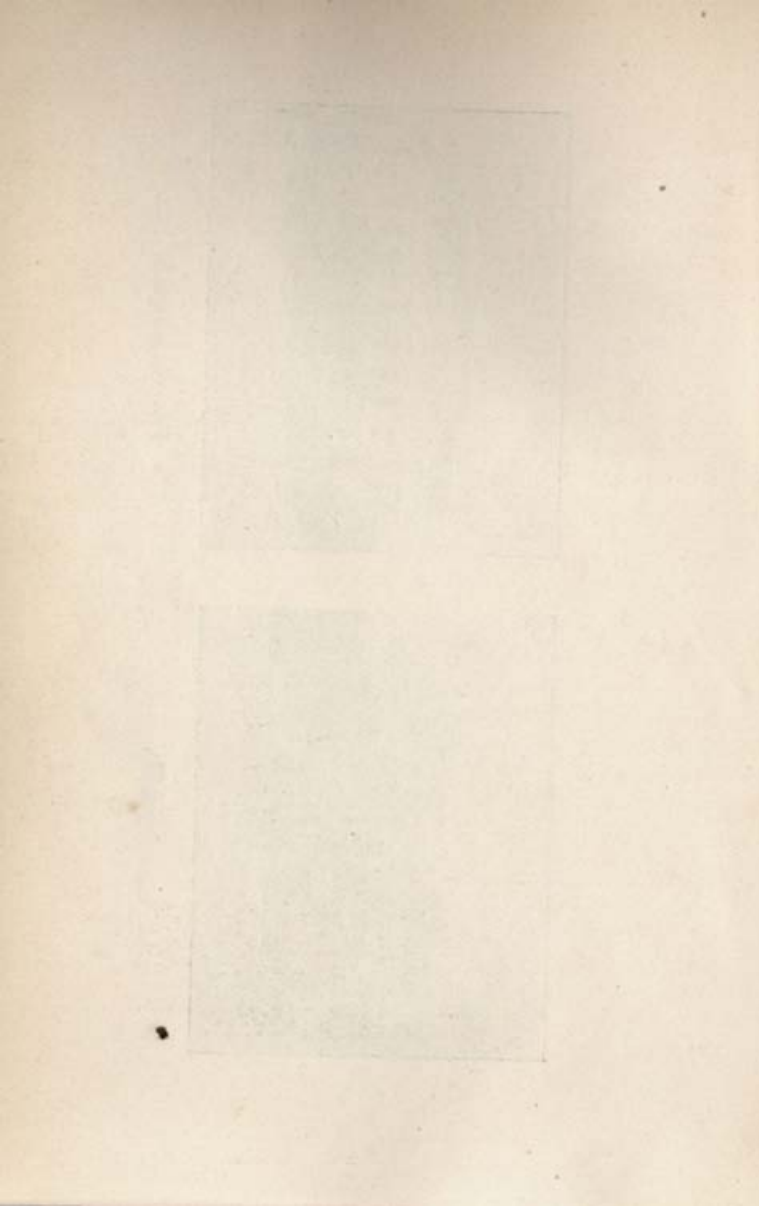
A fődeles híd.

Vármegyeház.

Fő- és alispáni lak.

Kár, hogy a kegyelet sem igyekszik a magyar tehetség emez ékesszóló tanujelét megmenteni.

A hidon áthaladva két irányban folytathatjuk utunkat a város belsejébe. Mehetünk — balra hagyva az 1756-ban épült sörházat — az Egyházfalva-utcán, vagy közvetlenül a híd végénél az utról jobbra letérve a *ligeten* keresztül.

4. Mi gyalogutunkat a *Széchenyi-ligeten* keresztül folytatjuk, amely az Aranyos mellett fél kilométer hosszúságban elég szélesen terül el és hazarészünk egyik legrégibb és legszebb sétatere. Alsó részén 13 hatalmas nyárfát a 13 vártanu fáinak nevez a népközség. Ezek mellett van a város nyári mulató pavilonja és a kaszinó nyári helyisége.

Mind az Egyházfalva-utcán, mind a ligeten keresztül a *Kossuth-térre* érünk. A tér délkeleti oldalán három épület vonja magára figyelmünket.

5. A kis *luteránus templom*, amely a régi Egyházfalva valamely templomának romjain épült a XIX. század elején.

6. A *vármegyeháza*, amelyet 1886-ban avattak föl, miután város nagyobb épületeiben 70 évig vándorolt a székház nélkül való vármegye. Reneszánsz stílusú diszes épület.

7. A *jő- és alispáni lakás*. Az egyszerűségében szép, izléses, tömör épület a legújabb időből való.

A még fejletlen térről a Lassanhajts-hidon át Torda piac sorára a — *Főtérre* — jutunk. Mindkét oldalon csinos házsor közt haladva, baloldalon érjük el Torda nagymúltú templom-

erődjének, a *kastélynak* bejáratát. Itt érdeklődésünket a multnak több emléke fogja lekötöni.

8. *A Templom-erőd vagy Kastély.*

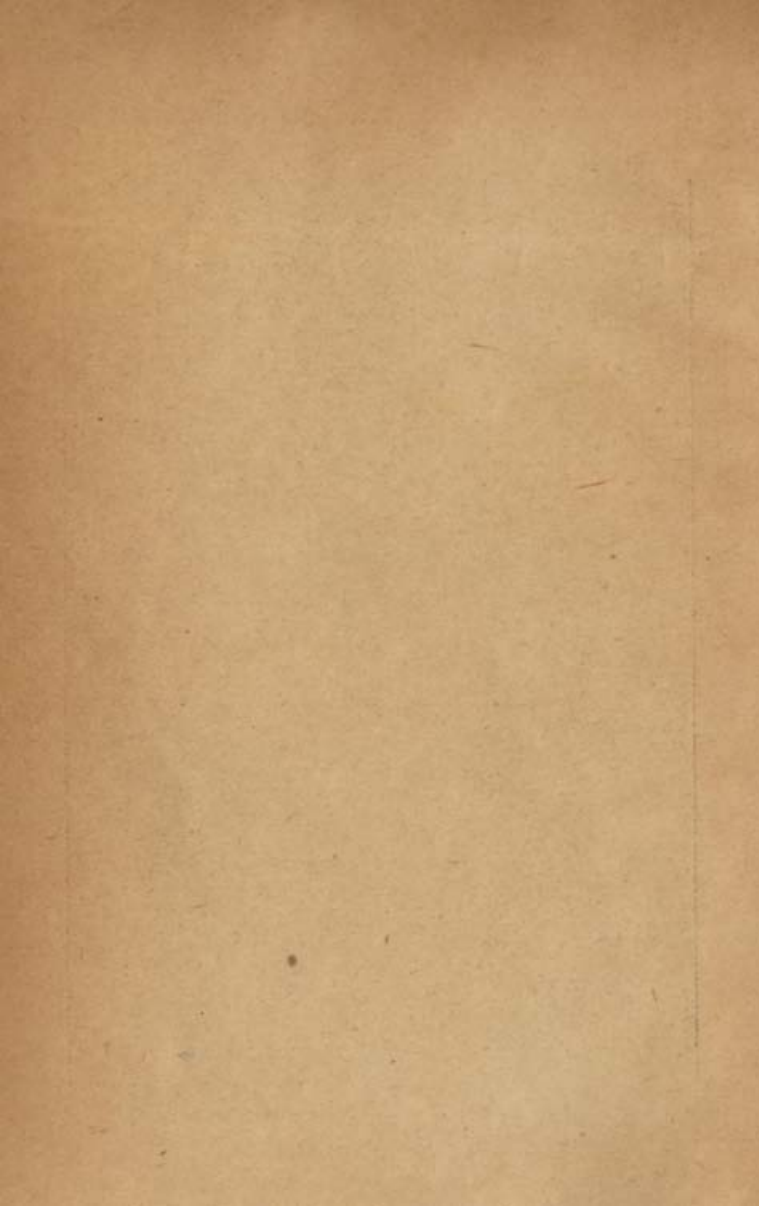
Némelyek szerint még a szenvedélyes várépítő Zsigmond király idejéből való. Az erőd alkata későbbi eredetre, a XVI. századra, a János Zsigmond vagy Báthoryak korára vall. Faltörédei, bástyái a déli oldalon ma is láthatók. Szalárdy János krónikája szerint Bástia e kastélyt is — az ujtordaival együtt — földulta s az oda menekült lakosságot leölette. Megromladoszott bástyáit 1679-ben újra építették. A várkastély védelmére 1603, 1612, 1615-ben szigorú rendszabályokat hoztak. 1705-ben labanc dán ezredek dulták szét, hogy a kurucok se használhassák. Ettől kezdve megszűnt erődítmény jellege.

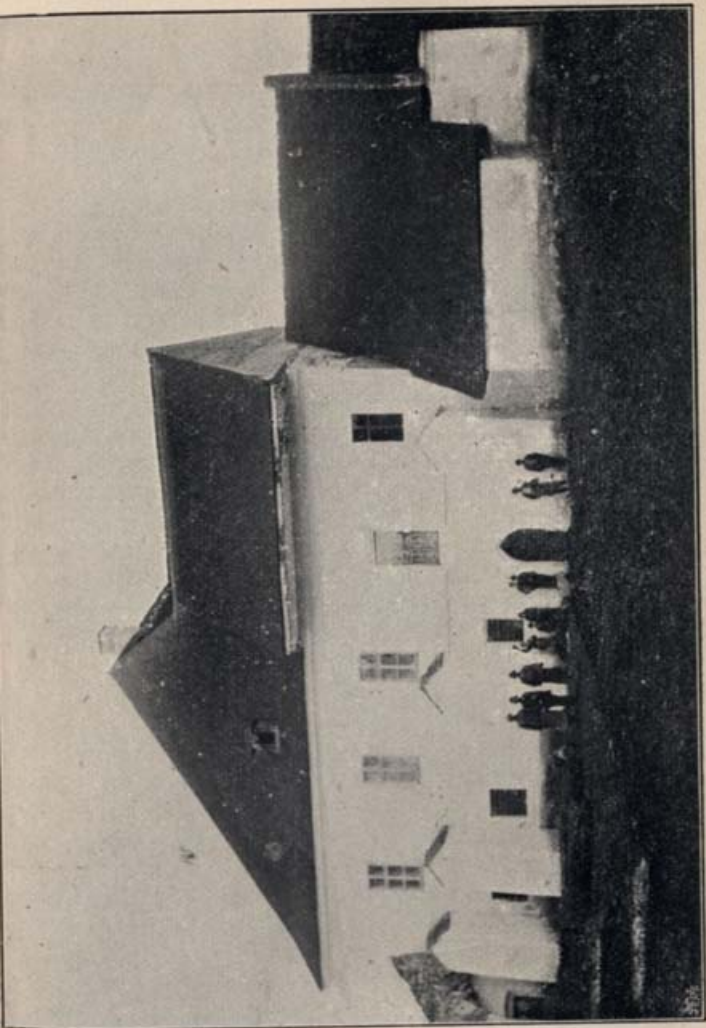
9. *A kastélybeli református templom.*

Bizonyosan előbb épült, mint a körülete levő erődítmény. Itt volt az említett Keresztesrend klastroma és temploma. Ezeknek elpusztulása után, a XV. század elején épült a nagyszabású díszes székesegyház, amely durva megcsonkítások (szentélyét a várfal miatt legvágták) és átalakítások után is, művészi vonásait őrizi az eredeti csúcsíves stílusnak. Különösen szép a főkapu nyugaton és az egykor fejedelmi bejáróul szolgáló északi oldalkapu. A templom belsejét a régi csúcsíves stílus teljes megsemmisítésével barokk-izlésben alakították át. E templomot

Az otordai református templom tornya.

Fejedelmi palota.

a reformáció után mindmáig az ótordai református egyház birja.

10. *Fejedelmi palota vagy Fiskus-ház.*

A templomtól kevéssel odább északnyugatra, a pénzügyi palota háta mögött huzódik meg a *Fejedelmi palota* vagy *Fiskus-ház*. A mostohán gondozott épület a magyar dicsőség legszebb napjainak volt tanuja. Egy műépítész szakvéleménye szerint a XV. században épült s a XVI. és XVIII. századokban sok átalakításon ment át. Így is nem egy érdekes vonását őrizi a régi magyar építészetnek. Ablak-rámái, ajtóí figyelemre méltók. Földszintje gyűlések tartására szolgált, emeletén a fejedelem nyert kényelmes lakást. Mint országos műemlékhez azt a reményt fűzik hozzá Torda jobbjai, hogy sikerülni fog restauráltatni és átalakítani annak, aminek néhai való jó Orbán Balázs is álmodta: muzeumnak, *Közművelődési háznak*.

11. *Petőfi emléktábla.*

A kastély nyugati részével átellenben, a Jósika Miklós-utcában van a régi református papi lak. Petőfi 1849. június 21-én e házban szállott meg s Bem seregéhez sietve nejét és fiát itt hagyta barátjánál, Miklósi Miklósnál, a református papnál. Végbucsuja volt az övétől, mert 10 nap mulva a segesvári csatában dicső halált halt. A papi lak emléktáblával van megjelölve.

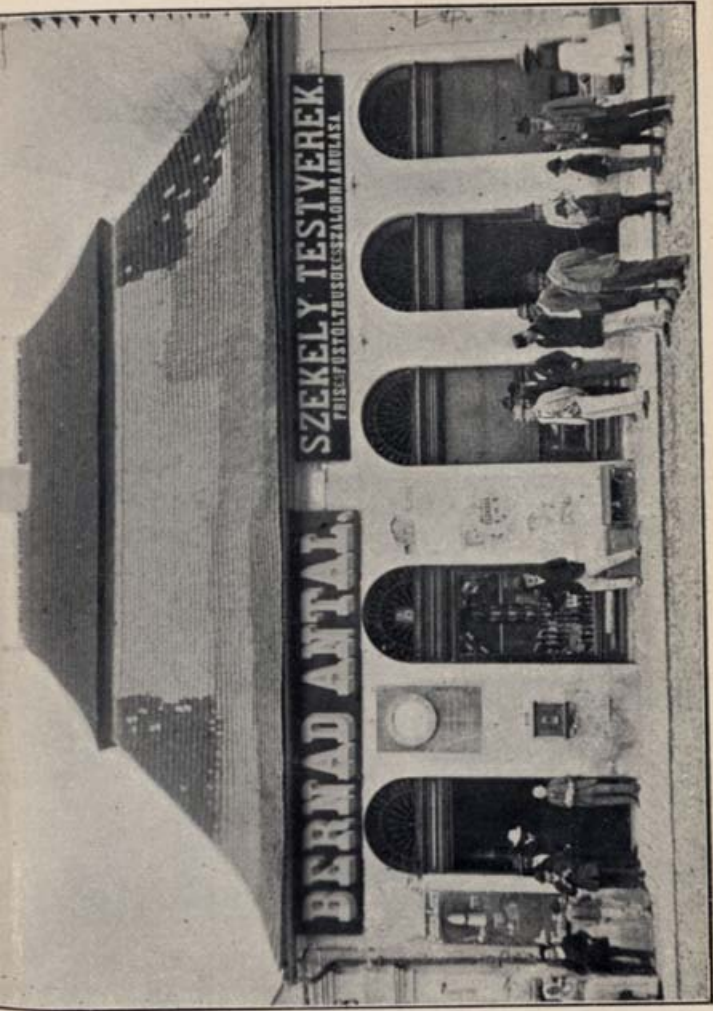
A kastélyból kilépve pillantást vethetünk a *Főtérrre*. Emeletes házak közt szegényes vis-

kók, a mult lassan eltűnedező emlékei. Fájdalom: az értékesebb emlékek, az egykor itt telelő, lakó előkelők díszes házaik közül sok eltűnt már. Kuriájok volt itt a Bethlen, Korda, Nálácz, Kemény, Weér, Wesselényi, Teleki, Mikó s más főrangú családoknak. A kastéllyal szemben, a keleti oldalon volt például a kitűnő diplomata és történetíró gróf Bethlen Miklós udvarháza. Ma a helyén álló nagyterjedelmű új bérház oláh (egyházi) birtok.

12. A baloldali (nyugati) soron a cifra *pénzügyi palota* előtt elhaladva találjuk a cime-res kapujú *Wesselényi-udvarházat*. (Ma egy tor-dai pogár tulajdona.) E ház, amint a falába illesztett dombormives márványtábla figyelmeztet, a nagy regényírónak *Báró Jósika Miklósnak szülőháza*. (Szül. 1794, április 28-án.)

13. Ugyane soron megtekintést érdemel a toronyórás *régi városháza*, — ma törvényszéki épület — amelyet 1795–1806 közt épített Kövecsi János, az Aranyos-híd építője. Jobbára a római castrum köveit hordták ide, s nem egy római emlék van láthatólag beléje falazva. A toronyóra harangja 1742-ben készült. A városi közgyűléseket régen e karanggal szokták öszyehivni. 48 után az alkotmány helyreállásáig hallgatott, in-nen neve: *alkotmányos harang*.

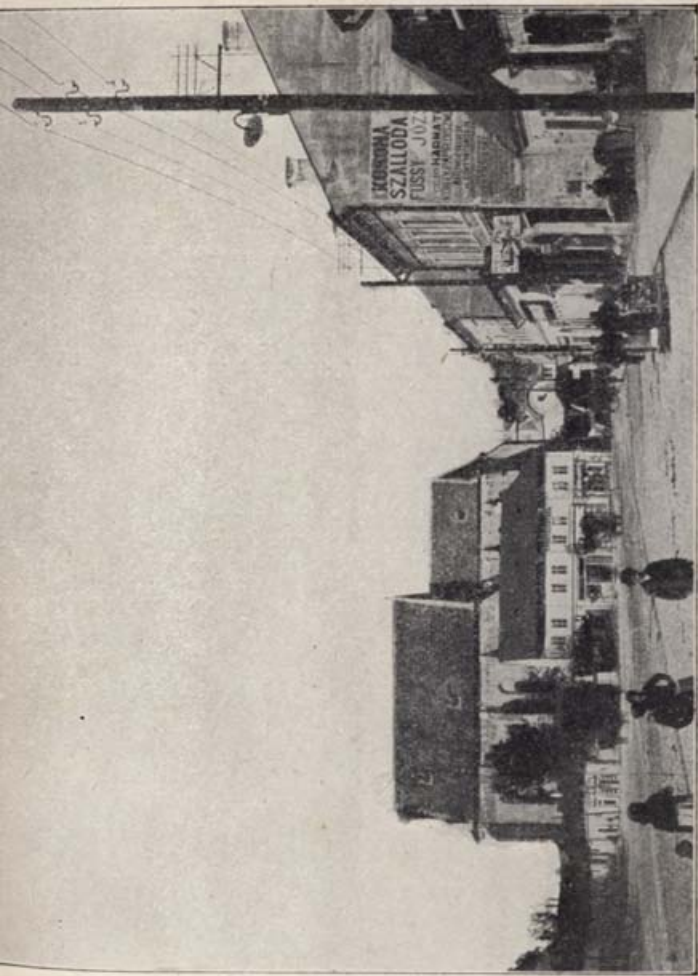
14. A *mai városháza* a szomszéd házban van elhelyezve. Ide azért látogatunk be, hogy megtekintsük a tanácsteremben körösfői Kriesch Aladárnak gyönyörű *történeti képét*, amely Torda legdicsebb eseményét — a vallásszabadság kimon-dását az 1568-iki országgyűlésen — örökíti meg.

Br. Jósika Miklós szülőháza.

A régi városháza eredeti alakjában.

Főtéri részlet a katolikus templommal.

15. A főtéri katolikus templom.

A Torda főtérét uraló nagy templom tövében vagyunk. Sok évszáznak viharait élték túl ennek megbarnult, komor falai. Arra, hogy mikor kezdték építeni, nincs biztos adatunk, de egy pár rajta lévő évszámból következtetést vonhatunk. A szentélyboltozatának egyik zárókövén **1452** van fölvésve. Az építésre vonatkozó legkésőbbi évszám a hajó első támaszfalán **1504**. Az ilyen nagyszabású épületek hosszas létrejöttét számbevéve, az építés megkezdését a XV. század első negyedére, Zsigmond idejére tehetjük. Eredeti alakjában nagyságra, szépségre nézve Erdély régi templomai közt a kolozsvári és brassói után a harmadik helyre bizvást a tordait tehetjük, ám dicső történeti emlékekben amazok sem versenyezhetnek vele.

E templom volt a tordai országgyűlések legtöbbszörének színhelye. Az 1557-iki s főleg 1568-iki országgyűlések itt ígtatták törvénybe Erdély örök dicsőségére a lelkiismereti és teljes vallásszabadságot. Zsinatok, vallási vitatkozások e komor falak közül árasztották szét a szellemi világosságot. A XVII. század elején a katolicizmus nevében dühöngő Básta zsoldosai az unitáriusok kezén levő templomot felgyújtották, erődjét széthányták. Bocskay adja újra vissza az unitáriusoknak, akik a rombolásokat kijavítják; de osztrák zsoldosok 1706-ban újra felgyújtják. A csüggetlen hitűek még egyszer fölépítik a templomot és annak erődjét. 1721-ben Virmont Dom-

ján Hugó mégis azzal az ürüggyel űzi ki őket a templomból, hogy nem tudják jókarban tartani. Am abban a javításban, amit új birtokosai 1773-ban s 1822-ben végeztek rajta, vajmi kevés a köszönet. Az idegen építőmesterek eredeti csúcsíves stílusából belsejét teljesen kiforgatták, legfinomabb részleteit megsemmisítették, óriási költségen durva, kontár munkát végeztek. A templom eredeti finomságai külsején, különösen északi és déli oldalajtóin ma is láthatók. Eltávolított szép és történeti becsű részletei közül egy pár a szemcen fekvő plebánia házában van beépítve. Sajnos, a templom impozáns külsejének érvényesülését a déli oldalon a régi erődítmény helyére épült ócska bérházak nagyon gátolják.

16. A piaci templom megkerülésekor egy pillantást vethetünk a *Városi Vigadó* szecessziós épületére, amelyben a színház, bálterem és a Kaszinó nyernek kényelmes elhelyezést.

17. A főgimnázium.

Ezzel átellenben nyíló Középutcán jutunk el legrövidebben a *főgimnáziumhoz*. E sorok írásakor még csak az építés előmunkálatai vannak folyamatban s így arra kell szorítkoznunk, hogy a tordai középiskola multjából néhány mozzanatot megismerjünk. A XVI. század utolsó negyedében az unitáriusoknak már középiskolája van a piaci templom környékén. Ez 1589-ben a Rákospatak partjára (mai helyére) épül. Évszázadokon keresztül ez az egyetlen magasabb iskolája egész Torda-Aranyos megyének. Az iskola a város szenvedéseiben mindenha osztozik. Az unitá-

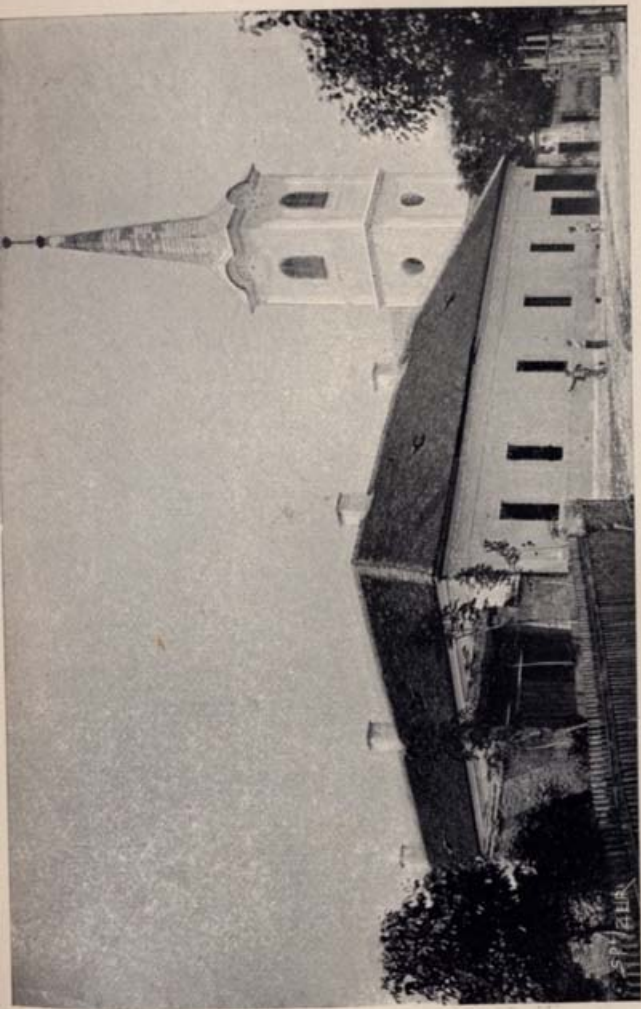

Városi Vigadó

Polgármesteri lak.

Unitárius templom és internátus.

riusokra különösen dühös Básta főlégeti, de az eklézsia, amelynek gondozása alatt állott, nagy erőfeszítéssel, gyűjtések útján újraépítteti. 1706-ban a beléje szállásolt labancok megint fölgyűjtják. A lakosság kibujdosása miatt szünetelő tanítás 1711-ben kezdődik meg újólág Kolozsvárról jött 16 deákkal, akik az Aranyosszéken pénzt gyűjtenek az építésre s tanulóseréget toborznak. Jóltevők alapítványokkal sietnek az iskola segítésére. Az így újból szervezett iskola épületében tartják az unitáriusok istentiszteletüket, mikor a főtéri templomból kifogynak. 1784-ben az egész iskolát templommá alakítják át s a tanítás számára fából új épületet raknak. Ennek elkorhadása után, a mult század 60—70-es éveiben épült föl a mai kőépület, amely 1878-tól a megszűnt gimnázium helyett a polgári fiúiskolának, 1905-től az újraéledt unitárius algimnáziumnak szolgált s 1908-tól az állami gimnáziumnak szolgál ideiglenesen otthonúl.

18. Kórházak.

A piaci nagytemplomtól a Jókai Mór-utcán Újtorda felé folytatjuk útunkat. Balkézre hagyva a *Ferencz-rendiek* kis rendházát és templomát s a Sospatak hidján átmenve az út mindkét oldalán a kórház épületeit találjuk. A baloldali *sebészeti kórház* a legmodernebb berendezéssel legújabb időben épült és a megtekintést nagyon megérdemli.

19. Az újtordai templom és várkastély.

Szép kis park közepén áll az újtordai református templom s annak ódon erődtárménye. Az újtordai önálló eklézsiáról már 1332-ben emlékezés van. Ezt a régi Újtordát azonban Básta teljesen eltörölte a föld színéről, csupán régi egyháza maradt meg, amely ótordai társaival egy korban: a XV. században keletkezett. Erődtárménye azonban régibb, mint az ótordaiak. Régiségére vall ma is álló kőalakú bástyája. Az erőd az állam, a templom a város tulajdona volt. Bethlen Gábor telepítvényeseinek adományozta mindkettőt, kik közt a reformátusok lévén többségben, az addig unitárius hiten levő egyház is átalakult. A még elég jó karban levő erődben most az újtordai polgárok szalonnát és gabonát tartanak, melyekre a várnagy (harangozó) ügyel föl.

20. A Sóbánya.

Az emberi alkotásokról, a multnak megszentelt emlékeiről fordítsuk figyelmünket a természet ingyen való ajándékaira, melyekkel e föld szintén a leggazdagabban meg van áldva.

Az újtordai templomnál az út keletre tér be a *Sóbánya* felé, először keressük föl azt.

Annak, hogy e keskeny völgytekőben mind a római, mind a magyar korszakban olyan virágzó élet fejlődött ki, természetes oka az itt elterülő, kiszámíthatlan gazdaságú sőtömeg. Ez az erdélyi medence 450 négyszögmmérőföldnyi sőtömszéhez tar-

tozik, melynek Tordán 230 m. mélyen nem érték el a fenekét. A rómaiak a keleti fensíkon nyílt tárnokban termelték a sót, aminek a számos sóstó köszöni eredetét. A magyarság is, római mintára, erélyesen bányászta s szárazon és vizen szállította a tordai sót. Kezdetben az aknák állami tulajdont képeztek. IV. Béla a gyulafehérvári káptalannak rendeli minden jövedelmüket s ez kisebb-nagyobb mértékben a XVI. század elejéig élvezi az adományt. A fejedelmi korban a tordai só visszakerül az állam tulajdonába s a közjövödelmeknek egyik legbővebb forrása lesz. Egy 1550-iki följegyzés szerint 600,000 mázsát fuvaroznak évenként a Marosra, honnan Szegedre és a külföldre is nagy mértékben szállítják. Erdély legtöbb kulturális intézménye élvezte a tordai aknák jótéteményét. A kolozsvári iskolák, kolostorok, templomok, a nagyenyedi, gyulafehérvári, marosvásárhelyi iskolák s egyéb közsegélyre szoruló intézmények innen kaptak adományokat. A vidéki nemesek és aranyosszéki székelyek az aknákból ingyen sót kaptak. Torda pedig állandóan ezekből pénzelt. Az országgyűlési követek elszállásolásáért nagy sóadományt élvezett, sok földulatását az aknák segítségével épülte ki. A fejedelmi korban Torda volt az erdélyi kamara ispánság és bányabíróság székhelye. A múlt század folyamán más aknák fölkarolása miatt nagyot hanyatlott a tordai.

A föl hagyott és új aknák belsejébe ma kényelmes alagút vezet be. A bányaigazgatóság csekély díjért (60 fillér) vezetőt állít a látogató mellé, aki megmagyarázza a bánya nevezetességeit. Ezek között legfeltűnőbb a föl hagyott József-tárnának 15-szörös *visszhangja*.

21. Szakembereknek ajánljuk *Dr. Wolff Gyula* földbirokos nagyérdekű növénygyűjteményének és *Téglás István* nyug. kir. tanfelügyelő e vidéket jellemző gazdag régiség- és néprajzi gyűjteményének megtekintését. Alkalmas időben mindketten szívesen szokták fogadni az érdeklődőket.

IV. A sósfürdők.

Tordán tavaszi vagy nyári délutánunkat legkellemesebben a sósfürdők fölkeresésével tölthetjük el. Két sósfürdője van a városnak: az *Aknafürdő* és *Bányafürdő*, melyek egymástól $\frac{3}{4}$ km.-nyi távolságban a várostól keletre emelkedő fennsíkron fekszenek.

a) Az Aknafürdő.

Először az *Aknafürdőt* keressük föl. Ez kétféleképp történhetik: kocsin a Városi Vigadó mellett a hegyre fölvezető serpentin uton — a *Bányafürdő* útján, — amely a tetőn balra kanyarodik; gyalog a Jókai-utcából jobbra térő, a Kárpát-Egyesület jelzésével ellátott szűk utcán. Ez utóbbi elég fáradságos út lesz, de a tetőre érve nagyon szép kilátással jutalmazza a gyaloglót. Az állami gazdaság épületei és a csinos, magyaros külsejű jeles gazdasági iskola mellett elhaladva, egy mély völgyületbe lejtünk le, amely tele van szebbnél-szebb sóstavakkal. (5 tó) Az első balra, lent a mélyben, — Dörgő tó

— néven ingyenes nép fürdőül szolgál. Áprilisben máris fürödnek benne, ilyenkor a víz alsóbb rétegei nagyon melegnek. (Mint a szovátai Medvetóban.) — Tovább jobbra vannak a kabinokkal ellátott sóstavak, amelyeknek bő vize szakértői vegyelmezés szerint, (l. Bányafürdőnél) a legkitűnőbb konyhasós vizekkel kiállja a versenyt. A szélső (keleti) tó vizének a hűlés gyógyításáért a környék népe közt legendás híre van. Az Aknafürdő voltaképpen az állam tulajdona, a város mint bérlő kezeli.

Miután az innenső kabinos tó smaragdzöld, pompás habzó vizében fölüdültünk, ozsonnára átsétálhatunk a déli hegýelen túlfekvő

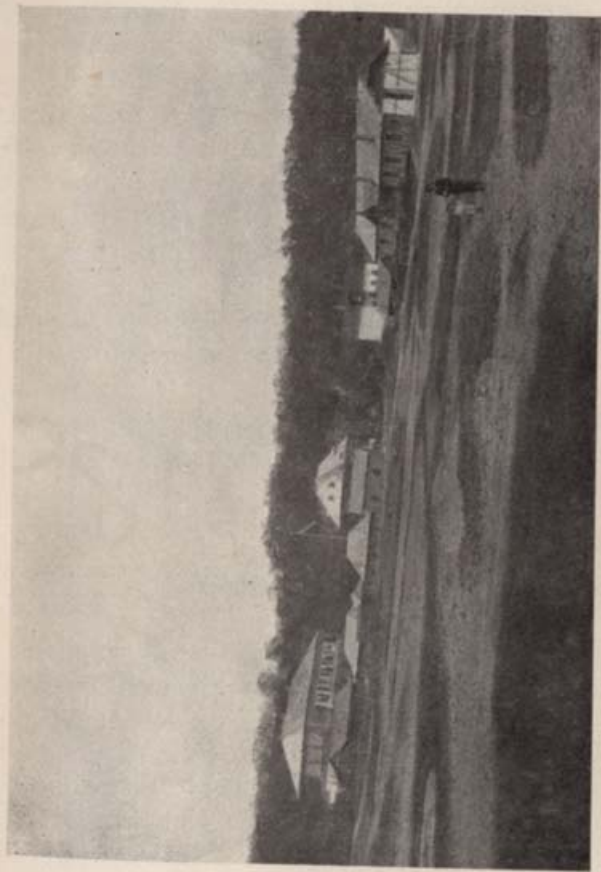
b) Bányafürdőre.

1) Útja.

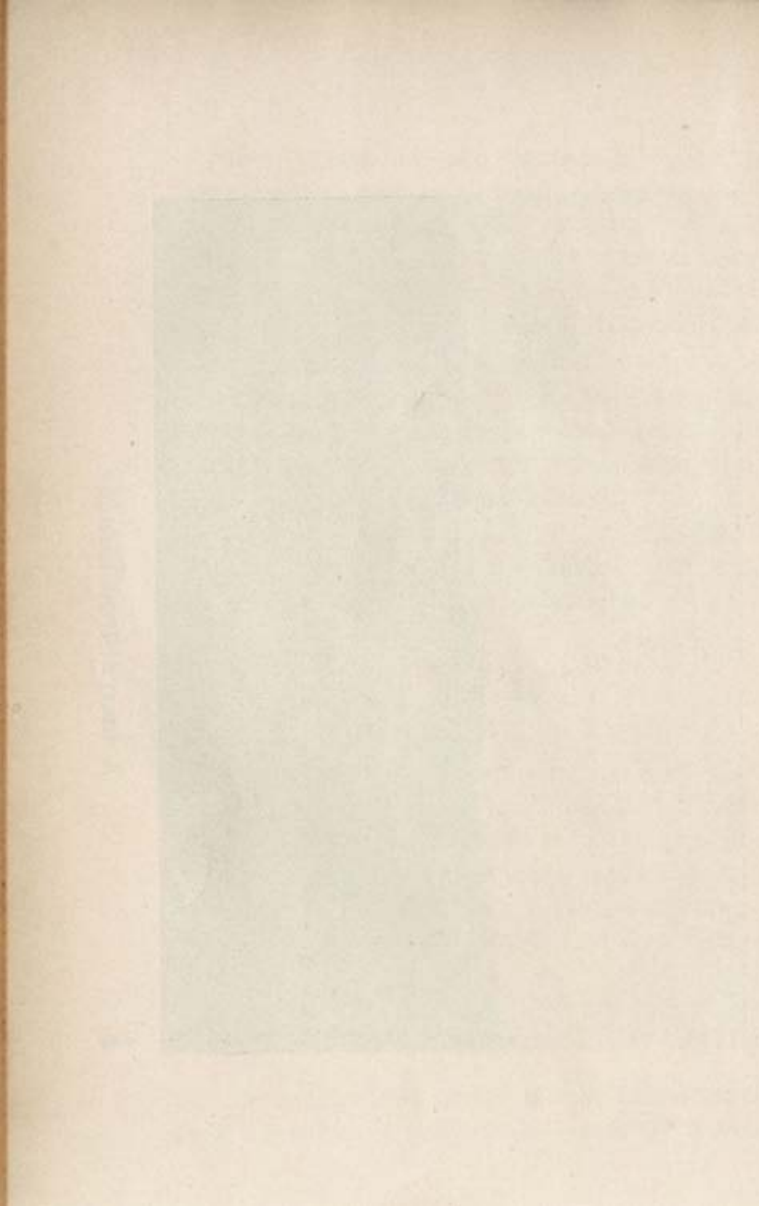
Ha csupán a Bányafürdőre akarunk kirándulni, akkor a Városi Vigadónál jobbra térve, a már említett serpentin uton, vagy annak átvágó, rövidebb gyalogutján érünk célt. A Vigadótól főszezonban társas kocsí szállítja ki a fürdőre a vendégeket. (Kocsin 15, gyalog 20 percnýi út a várostól.)

2) Fekvése.

A hegytetőről, hova utunk fölemelkedik, nagy élvezettel tekinthetünk vissza a föltárult

A bányafürdő látképe.

szép panorámára. Ám utunk eredeti iránya is kedves meglepetésekkel szolgál. Egy sajátosságos, négyszögalakú, vizmosta völgykatlan szélére érünk, amelynek keleti részén megpillantjuk a fürdőtelep barátságos, festői képét. A fürdő háttérében levő hegyvonalon séta-utakkal, pihenőhelyekkel ellátott viruló erdőcske, gyönyörű kilátással a nyugati hegyvidékre; baloldalt szőlőhegyek, gyümölcsösek jobbra fiatal diófákkal, fenyőültetvényekkel diszlő zöld halmok. Jobb oldalt és keleten, az épületek körül sorakoznak a tavak.

A fürdőtelep tenger színe fölött való magassága 358 m.

A sóvölgy kiterjedése 30—40 hold. Legnagyobb része a só közelsége miatt nem fásítható.

3. Gyógyító ereje.

A völgykatlan sajátosságos alakulata a legkitűnőbb előnyökkel ruházza fel a fürdőt. Szél-től védett, enyhe éghajlatot, sóspárázattal telített levegőt biztosít neki. A Bányafürdő, bár nem olyan bővizű, mint az Aknafürdő, amannak gyógyító erejével bir. Előnye, hogy meleg, kádas fürdőre is be van rendezve.

Vegyelemzés. Mindkét fürdő vizét Dr. Than Károly egyetemi tanár vegytani intézetében Dr.

Nuricsán József 1893-ban vegyelemezte, és össze-
tételét a következőkben állapította meg:

Aequivalens százalék		Sókká kombinálva 1000 gr.-ban van	
»Akna«- »Bánya« fürdőben		»Akna«- »Bánya« fürdőben	
Na . .	98·14 ⁰ / ₀	98·62 ⁰ / ₀	Natrium chlorid . 131 8590 46·4373
$\frac{1}{2}$ Ca	1·14 «	0·61 «	Natrium sulfat . 0·4118 —
$\frac{1}{2}$ Mg	0·69 «	0·75 «	Calcium sulfat . 1·7784 0·1224
$\frac{1}{2}$ Fe.	0·01 «	0·01 «	Calcium hydrocarb. — 0·0648
$\frac{1}{3}$ Al.	0·02 «	0·01 «	Calcium chlorid . — 0·1276
	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	Magnesium chlorid 0·7220 0·2850
Cl . .	98·57 ⁰ / ₀	99·67 ⁰ / ₀	Magnes hydrocarb. 0·0584 —
$\frac{1}{2}$ So ₄	1·39 «	0·22 «	Ferro hydrocarb . 0·0089 0·0089
Hco ₃	0·04 «	0·11 «	Aluminium oxid . 0·0068 0·0017
	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	Kovasav 0·0119 0·0406
		Szilárd részek összege	134·8572 47·0883
		Szabad szénsav . . .	0·0102 0·1035
		A víz fajsúlya	1·0956 1·0317
		A víz hőfoka (aug. 2.)	23·5 ⁰ C. 23·5 ⁰ C.

Az orvosok szerint a fürdő a következő betegségek ellen nagy sikerrel használható: csu-
zos és köszvényes bántalmak, görvélykór
és vérszegénység, bőrbajok, női betegségek,
visszamaradt izzadmányok, aranyeres ba-
jok, idegbajok különféle esetei, légzőszervek
bántalmai ellen.

4. Szoba-díjak.

A hosszasabban itt tartózkodók számára,
akik évről-évre szaporodnak, két szállóban mint-

egy 21 szoba van berendezve. E szobák mind kitűnő szárazak és jól szellőztethetők. Árkülönbséget csak a szoba nagysága okoz.

A szobadijak az ott tartózkodás idejével arányosan kevesbbednek.

I. rendű kétágyas szoba 1 napra (24 órára) 8 K, 7 napra 49 K ($\text{à} = 7$ K) 15 napra 90 K. ($\text{à} = 6$ K), 30 napra 120 K, ($\text{à} = 4$ K).

II. rendű kétágyas szoba 1 napra 6 K, 7 napra 35 K ($\text{à} = 5$ K), 15 napra 60 K ($\text{à} = 4$ K), 30 napra 90 K ($\text{à} = 3$ K).

III. rendű kétágyas szoba 1 napra 4 K, 7 napra 25·20 K ($\text{à} = 3·60$ K), 15 napra 42 K ($\text{à} = 2·80$ K), 30 napra 60 K ($\text{à} = 2$ K).

I. rendű egyágyas szoba 1 napra 3 K, 7 napra 17·50 K ($\text{à} = 2·50$ K), 15 napra 30 K ($\text{à} = 2$ K), 30 napra 45 K ($\text{à} = 1·50$).

II. rendű kétágyas szoba 1 napra 2·40 K, 7 napra 14 K ($\text{à} = 2$ K), 15 napra 24·50 K ($\text{à} = 1·60$ K), 30 napra 36 K ($\text{à} = 1·20$).

III. rendű egyágyas szoba 1 napra 2 K, 7 napra 12·60 K ($\text{à} = 1·80$ K), 15 napra 21 K ($\text{à} = 1·40$ K), 30 napra 30 K ($\text{à} = 1$ K).

IV. rendű egyágyas szoba a régi vendéglőben 1 napra 1·60 K, 7 napra 9·80 K ($\text{à} = 1·40$ K), 15 napra 18 K ($\text{à} = 1·20$ K), 30 napra 25·50 K ($\text{à} = 0·80$ K).

Csak nappali szoba 5—1 K-ig, különágy naponta 50 f, takarítás egy ágy után naponta

20 f; 1 szál gyertya 20 f. — Az étkezés a többi magyarországi fürdőhöz viszonyítva mérsékelt áru és alku tárgyát képezheti.

5. Fürdés-díjak.

1 melegfürdő 1 személy részére 82 fillér; melegfürdőre szóló csoportjegy 10 fürdőre 6 korona; külön hideg kabin-fürdő 1 személyre fürdőruhával 42 fillér, fürdőruha nélkül 32 fillér; férfi hideg fürdő 1 személyre fürdőruhával 32 fillér, saját fürdőruhával 12 fillér. Zenedij hetenként 20 fillér.

6. Igazgatóság.

Az egész fürdő-telep a városi tanács főügyelete alatt áll, amely a hozzá fordulóknak a legnagyobb készséggel áll szolgálatára.

A fürdőszezon tart május 1-től október 1-ig. Fürdőorvos: *Dr. Szentkirályi Lajos*, városi tisztí főorvos. Fürdőbiztos: *Kastal Árpád* városi hivatalnok.

7. Szórakozások.

A Bányafürdőnek csinos parkja és kellemes, árnyas sétányai vannak. A parkban hetenként kétszer az egyik helyi cigánybanda játszik. Vásárnapokon és más ünnepnapokon táncestélyek a fürdő tánctermeiben.

Kedvezőtlen időben a társalgó teremben zongora, különféle hírlapok és kölcsön-könyvtár állanak a közönség rendelkezésére. Ezeken kívül úgy a közelben, mint a távolabbi helyeken számos kirándulási pont kínálkozik a vendégek szórakoztatására. **Pár órai kirándulásra ajánlhatók** a kincstári sóbányák, az ország legnagyobb cellulose-gyára, a fausztató-gereblye és a városi sétatér. — **Félnapi kirándulásra:** Turi hasadék, a világhírű Torda-hasadék, az Aranyosszék székely falvai, a város erdeje, a berkesi vizesés, a koppándi források, a Szent-László kutja. — **Egésznap kirándulásokra:** Borrév, Toroczkó a vasbányák- és kohókkal, a toroczkó-szt.-györgyi várrom, Kolozsvár és Nagyenyed, Alsójára, Vádpataka, Érczataka, Runki barlang, kisbányai aranybányák, Géczy-vár, M.-Peterd csigadombjai. Torda-Szt.-László, Oláhléta. **Két- vagy többnap kirándulásokra:** Hesdát völgyén fel az Andrássy-féla havasokba, a Dobrinba, innen által a Szamos völgyébe és a gyalui havasokra. Az elragadó szépségű Aranyos völgyén a Vidalyi-kő, felsővidrai vizesés, skerisorai jégbarlang, buvó-patak, periodicus forrás, Béla-vára, Offenbánya, Abrudbánya, Verespatak, a híres Detonáta-hegy, az Aranyos eredeténél lévő havasok, bedellői cseppkő-barlang, gyertyánosi szoros stb. (Lásd hátrább).

8. A fürdők történetéből.

Mind a rómaiak, mind a régi magyarok a szabad ég alatt, a felületen művelték a bányákat. Lehatoltak 10—50 m.-nyire s mikor már nehezzé vált a só kiemelése, új tárnát kezdtek.

A magyarság már az első királyok idejében szorgalmasan bányászta a sót. Egy 1177-iki határjárási oklevél szerint a Bányafürdőtől keletre fekvő dombháton feküdt *Udvarnoktelek* nevű falu, amelynek magyar lakói, a király udvarnokai, a bányák művelésével foglalkoztak.

A föl hagyott tárnák később vízzel teltek meg. A *Dörgötő* helyén például 1683-ban még rendesen művelt akna volt. Az egykorú Szaniszló Zsigmond írja naplójában, hogy az irt évben Bécs ostromára siető török zsoldos tatár khán a Dörgő-aknát is felgyújtatta. Egy elsülyedési folyamatot látni lehet a *Dörgötő* északnyugati oldalán.

Arranézve, hogy régebb a sóstavakat használták-e fürdésre, nincs adatunk. Hazánkban a sósfürdők gyógyító hatását a múlt század 30-as éveiben kezdik hangsúlyozni. 1840-ben a tordai sóstavak berendezésére részvénytársaság alakul, amelyeknek főrésztvényese Estei Ferdinand főherceg volt. A fürdőért legtöbbet fáradozott Br. Kemény Farkas, Torda országgyűlési követe, a szabadságharc egyik legnagyobb hőse. A 40-es

A súlyedő akna.

évek berendezései közül ma is megvan a vetkező szobák egy része. A nagyszálló, melegfürdő, vendéglő újabb időben épültek.

Mind az Akna, mind a Bányafürdő Torda városának még kiaknázatlan kincsei. A város a fürdőt színvonalon tartja, de egyéb anyagi megterheltetései miatt nem képes eléggé bővíteni. Akár magán vállalkozó, akár az állam gazdag jövedelmi forrássá és az emberiség áldott jóttevőjévé fejleszthetné a víz- és légfürdő előnyeit egyesítő sóvölgyeket.

V. Tordai különlegességek.

1. A tordai kirándulás emlékéül helyi készítményű, csinos agyagvázákat vásárolhatunk. Kaphatók a Fodor Domokos papirkereskedésében.

2. Élelmi különlegességek a pompás ízű **tordai pecsenye**, ami úgy készül, hogy a friss disznóhust sósvizben megvontatják és bő zsirban kirántják; a **tordai pogácsa** finom buzalisztból, mézből, tojásból készül. Izletességben felülmúlja a nürnbergi mézespogácsát s hosszasan eláll. Ha kiszárad, a legjobb teasüteményül szolgál. (Készítik: Temető-utca 50., Bethlen-tér 17., Patak-u 2., Orbán Balázs-u. 7. Középmál-u. 3. sz. alatt).

B) Torda környéke.

I. A Torda-hasadék.

A világszép Erdélynek egyik leghíresebb nevezetessége a *Torda-hasadék*. Az őserő eme bámulatos művét csodás legendák, megrázó, való események emlékeinek történeti levegője, regényes hangulata lebegi körül s teszi még érdekesebbé.

Fölszól emlékünkből Garay Jánosnak Szent Lászlóról szóló legendás költeménye, melyet gyermekkorunkban olyan áhítatos lelkesedéssel olvastunk. A győztes kún sereg e kopár hegytetőn üzőbe vette a szent királyt s már-már utólérté, midőn ennek imádságára megrepedt a hegy s áthatolhatatlan gátat vont a király és pogány üldözői közé. Isteni csoda hozta létre a Torda-hasadékot.

Jókai, aki egyik regényéhez anyagot gyűjtve, bejárta e vidéket, magát a hasadékot nevezi csodának. *Egy az Isten* című regényében így szól egyik hőse: „Ugyan hallotta-e már hírét a tordai

hasadéknak? Nincsen olyan természeti csoda több a világon. Az egész életében meg fogja emlegetni.“

Élő klasszikusaink közül Eötvös Károly *A két ördög vára* című megrázó, zordon fenségű elbeszélésében a hasadék egyik erősített barlangjához fűződő történeti hagyományt dolgoz föl. Cserey Mihály írja krónikájában, hogy 1712-ben „ama hires oláh kapitány Balika Nikita, kit a kurucok vezérei sok rosszra használtak vala, a kolozsvári praesidum által üzőbe vétetvén — tordai hasadéokban levő spelunkáját igyekszik vala elérni. — Midőn Balika már szinte fel akar vala futni a lyukába, Patkós Dani nevű tordai mészáros legény baltáját utána vetvén, úgy érte fejét, hogy azonnal felfordula s aztán úgy üték föbe, mint valami dühös ebkutyát.“ Eötvös elbeszélésében Balika a *Fehér*, társa Nyegru Vasili a *Fekete Ördög*, kik a hasadék barlangjából üzik a vidéken rettenetes rablásaikat. Patkós Dani menyasszonyának elrablása miatt semmisíti meg őket.

A Cserey előadása nyomán az Eötvösé aligha felel meg a történeti igazságnak. Cserey nagy labanc volt, aki a kurucokra szívesen fogott rá minden rosszat. Valószínű, hogy a tolvajok parancsnokának mondott oláh kapitány nem más, mint Balyika László kuruc ezres kapitány, kit Károlyi Sándor 1708-ban az aranyoszéki guerilla csapat vezéréül küldött haza szülő-

földjére s aki sásfészkében a szathmári békekötés után is hőiesen kitartott dicső fejedelmének és a szabadságnak ügye mellett. Bizonyos, hogy a Balyikák e vidék szülöttei voltak, akik a Torda-hasadék erődített barlangját valami címen már 1686-ban birták. Az akkori Balyika-lyuknak ma *Balika-vár* a neve.

Kún, mongol, török és német dúlások ellen sokszor nyújtottak a hasadék barlangjai a környék lakosságának menedéket. A nép kegyeletes hagyományokban, mondákban őrzi a történeti események emlékezetét. A Szent László legendája mellett ime egy mondában őrzött poetikusan szerelmi történet.

Batu khán tatárai a hozzájuk csatlakozott kunokkal a Torda-hasadékot is fölkeresték. Az idemenekült magyarságnak Kendi Gyula volt a vezére, aki harcosaival a hasadékot minden támadás ellen megvédelmezte. A khán látva, hogy nem tudja a természetnyújtotta erősségét bevenni, Keme nevű kún vezérét hagyta hátra, hogy kiéheztesse az ostromlottakat. Keme azt követelte, hogy adják át összes kincseiket s azonkívül a legszebb 6 leányt. A magyarok készek voltak inkább utolsóig elesni, semhogy a leányokat átadják. Akkor azonban előállott a vezér gyönyörű nővére Kendi Ilona és kijelentette, hogy ő és öt társa elszánták magukat az önfeláldozásra, megjelennek a kún táborban. Ugyanis mindeniknél tör volt és el voltak határozva,

hogy szükség esetén azzal fogják magukat a gyalázattól megmenteni.

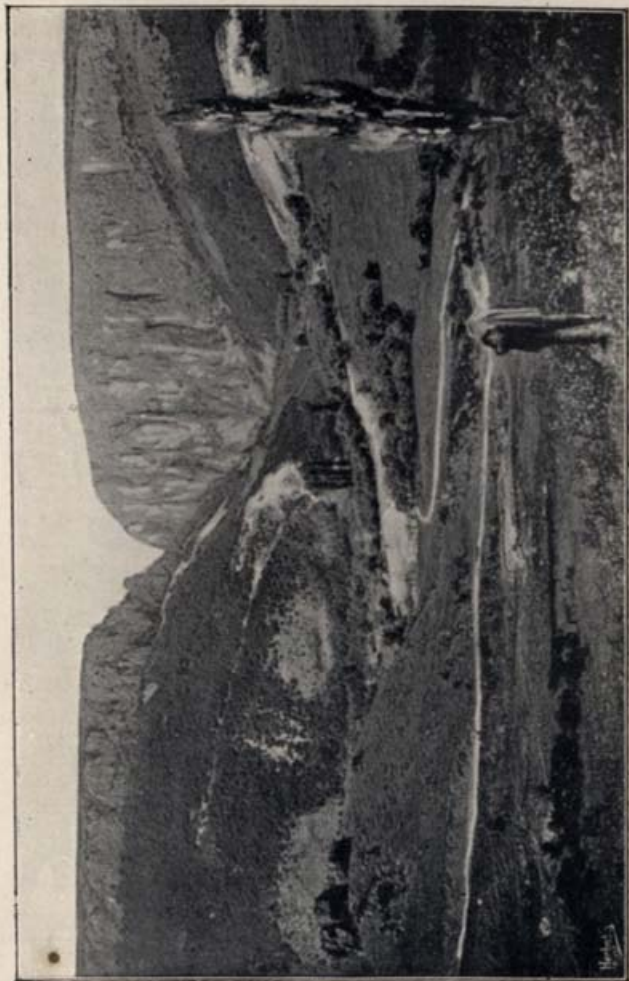
A hős leányok a kincsekkel együtt a táborhoz közeledtek. Amint Keme vezér meglátta a gyönyörű Kendi Ilonát, hirtelen nagy szerelemre gyuladt iránta. A leánynak is tetszett a daliás vitéz, de kijelentette, hogy csak akkor lesz a Keme felesége, ha kereszténnyé lesz és a magyarokhoz pártol. Keme ezt a föltételt boldogan teljesítette, népével a magyarokhoz csatlakozott és segítette ezeket további küzdelmeikben.

*
*
*

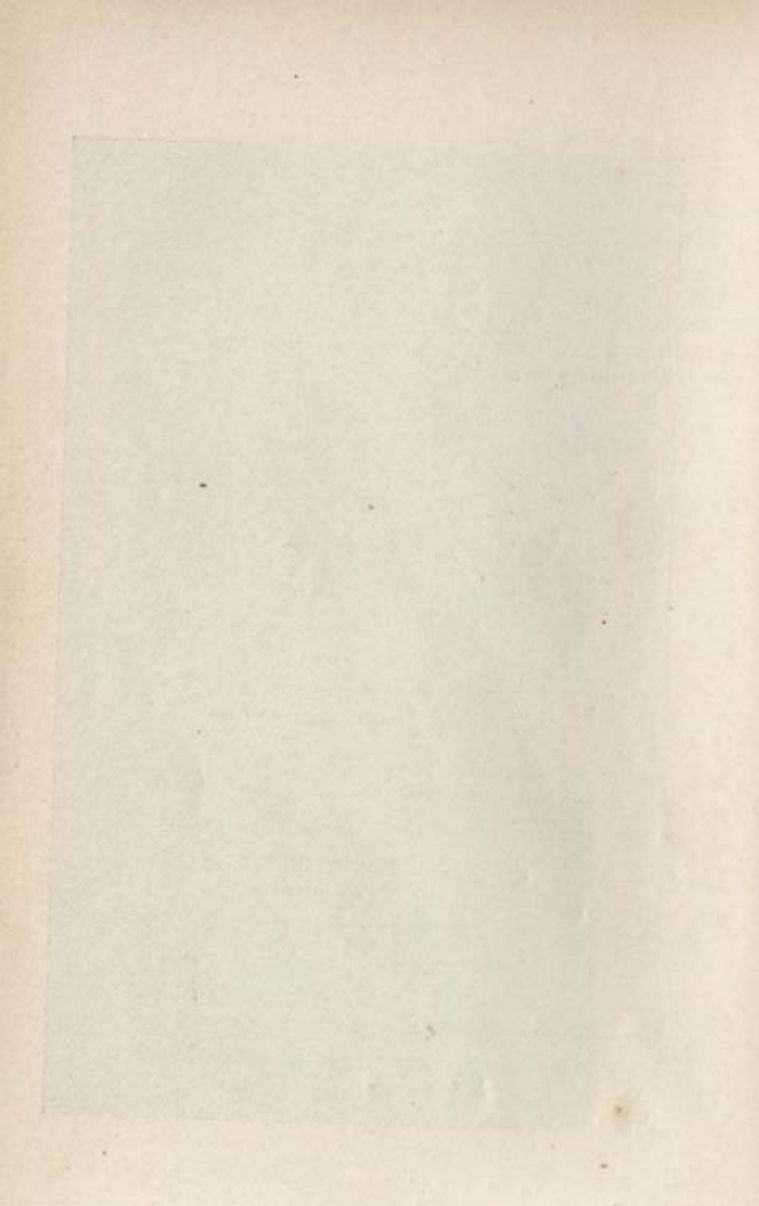
Lelkünkben a mult iránt érzett kegyelettel és a romantika költői hangulatával keressük föl a hasadék páratlan természeti szépségeit.

Több út között választhatunk: megközelíthetjük a hasadékot nyugati (Peterd felőli) vagy keleti (Torda felőli) torkolatánál. Amarra kényelmesebb, emerre sem nehéz, de hamarább is, szebb is az út. Torda felől is két út közt választhatunk. Mehetünk Újtordán keresztül Szind felé, vagy az Aranyos balpartjának magas élén, amerre az út mindjárt az Aranyos hidjánál a szeszgyár előtt elkanyarodik. Mi e legutóbbi uton, a parti élen vezetjük el az utast, hogy alkalma legyen Aranyosszék és a nyugati havasok festői képében egész útján gyönyörködni.

A Tordától mintegy 7 km.-nyi utat gyalog 2 órai sétával, kocsin 1 óra alatt tesszük meg. Általában egy félnapot kell a kirándulásra szánnunk.

Torda-hasadék keleti bejárata.

A Torda-hasadék hatalmas arányai akkor tárulnak föl előttünk, mikor utunk legmagasabb pontjáról, a *Szőke-dombról* megpillantjuk a *Hesdát-palak* mély völgyteknőjét s ebben a hasadék bejáratát. Most vesszük észre, hogy az előtte levő magas fensík miatt a vonathoz milyen kevés látszik a hatalmas sziklatömegből.

A meredek oldalon vulkánikus (porfirit) sziklakúpok között, — melyeknek egyike alatt kitünő forrás van, — leszállunk a patak medréhez, amely a hasadékból törtet elő. Tudományos magyarázatok szerint a hasadék e patak évmilliós lassú munkájának az eredménye. A vízben könnyen oldódó mészsziklában a nyugati völgyeket betöltő víztömeg előbb egy nyugat-keleti irányú barlangot mosott, amelyet lassanként több száz méternyi mély mederré szélesített ki. Tehát nem úgy hasadt meg a hegy, mint a hasadék elnevezés sejtetné.

Utunkat most a hasadék $2\frac{1}{2}$ km. hosszú belsejében az EKE és a vármegye által készített jól járható gyalog-uton tehetjük meg.

A bejárat óriási sziklkapuja a fenségesnek félelemmel határos benyomást kelti lelkünkben. Áhítatos elragadtatásunk egyre növekszik, amint bennebb hatolunk a szirt rengetegbe. 200—300 méternyi magas sziklafalak, magányos, komor, szirttoronyok szeszélyesen csipkézett kapuzatok, hajmeresztően szaggatott oldalak, kögle-

cserek s mindez a beszűrődő napfény bűvös, misztikus megvilágításában! A magasban a szirti galambokat üldöző vércsék, solymok vijjogása, lent a mélyben a Hesdát-patak habzó örvénylései, panaszos mormolása veri fel a csöndet.

Minden fordulatonál újabb meglepődések érnek. Középen túl elérjük a két egymással szembenfekvő s valaha egymás folytatását képező erődített barlangot (Balikavár) a melynek történetéből fennebb egyet-mást megismertünk. Az ösvényen fölkapaszkodhatunk és megnézhetjük a 60—80 méter mélységig járható barlangokat és azoknak sok évszázados erődítményeit.

Vannak a hasadéknak ezeknél szebb barlangjai is, de azokat nehezebb megközelíteni. Így mindjárt a keleti bejáró torkától 30—40 lépésnyire a hasadék déli oldalán 150 méter magasságban van egy tágas boltozatos terem, a *Porlik*, amelyben az ősemlék emlékei a római korszak emlékeivel együtt lelhetők fel. Az ittalált római leletek valószínűvé teszik, hogy e barlang a római vallás misztikus jóshelyéül szolgált.

A északi oldal Peterd felé lejtő részén van az *Oszlopos barlang*, mely nevét a boltozatot tartó hatalmas cseppkőoszloptól kapta.

Annak, aki nem vállalkozik ez utóbbi barlangok megtekintésére s még idővel rendelkezik, két kirándulást ajánlhatunk. Fölkeresheti a hasadék déli tetején levő

Monasztéria

romjait. Az e helyen fekvő ősi magyar kolostor romjain oláh kalugyerek a XVIII. század elején fából építették a monaszteriát, amelybe a vidék oláh gyermekei tanulni jártak fel. Az 1849-iki harcok alkalmával itt volt az oláhoknak egyik táborhelye. A tordai vadászcsapatok itt vívták egyik leghősibb harcukat, amikor 300-an több ezer oláhot vertek szét az alig megközelíthető magaslatról. Akkor gyult fel és pusztult el a monasztéria is. Romjaihoz az innen fél Erdélyre nyíló gyönyörű kilátás is vonzhatja a turistát. Kényelmesebb utja a nyugati bejárat déli oldalának szelídebb emelkedése, de keletről is a bokros, meredek ösvényen elég könnyen fel lehet jutni. Egy másik kirándulás célpontja lehet a

Patkóskő.

Ez az északi oldalon odább a torkolattól 764 m. magas szikla, amelyen a néphagyomány Szent-László lovának patkónyomát véli föltalálni. Ettől nyugatra van egy szirtfok, amelyről az egész hasadék szelvényes átnézetében, madártávlati képében gyönyörködhetünk. A nyugati lejtőn van a

Szent-László kutja.

Itt kínálják a pásztor gyerekek a Szent-László pénzének nevezett kövületet. A monda szerint a Szent-Lászlótól üldözött kunok rablott aranyai-

kat elszórták, hogy ezzel a nyomukban levő magyar vitézeket az üldözéstől eltérítsék, azonban az aranyak a király imájára értéktelen kővé változtak és nem tartották vissza a magyarokat, akik nagy győzelmet arattak a kunokon.

* * *

Nemcsak a természeti szépségekben gyönyörködni akaró turista, de a tudományos kutató is gazdag anyagot lel a Tordahasadékban. A régészek és geologusok érdeklődése e hely iránt érthető, de érthető a botanikusoké is. Mert e helyen a legritkább növények fordulnak elő. A szép *Saxifraga Rocheliana*, csak a budai gellérthegyen és Dalmácia tengerpartján és itt viruló *Ephedra Monostachia*, csak az Uralhegy ázsiai lejtőjén és itt előforduló *Allium obliquum*, a nagyon ritka *Ferula Sadleriana* s még igen sok növényi nevezetesség, amelyeknek a hasadékban való meghonosításában a római gyarmatosoknak nagy része volt.

Kirándulásunk benyomását, tanulságait a költő szavaival összegezhetjük: aki látta ezt a helyet, sohasem fogja elfelejteni. Mi is, ahányszor csak alkalom nyílik rá, megújuló és fokozódó gyönyörűséggel fogjuk fölkeresni a Tordahasadékot.

Gyalogút Kolozsvárról a Torda-hasadékba.

A Bethlen bástya mellett a feleki országuton, vagy a Majális-utca folytatását képező ösvényen szintén az

országuttra jutva, a 155. km. kő közelében jobbra úmutató jelzi a kolozsvári **Bükkbe** és az **Árpádcsúcsba** vezető utat. Ez a Torda-hasadék gyalogutjának kezdete is. Az E. K. E. kék színű jezéseit követve, negyedóra alatt az u. n. **berbéki** erdőháznál vagyunk, honnan mintegy 40 percnyi uttal elérjük a hegy gerincen épült fogadót s mellette nyugatra elhaladva, a fensikről csakhamar meg látszik a Torda-hasadék. Utunk egy darabig a hegyháton vezet, honnan nyugat felé zöld erdőségek terülnek el. Nemsokára azonban a mikesi patak völgyébe ereszkedünk le, s folyton délkeletre haladva átmegyünk **Mikesen**, e nagy oláh falun, melynek alsó végén a fenyők közé rejtőző szép Jósika-udvarház bukkan elő. Ide van eltemetve **Br. Jósika Samu**, a szabadságharc előtt és után nagy szerepet játszott egykori híres konzervatív erdélyi-kancelár. Mikesen alól kiszélesedik a völgy s a kopárnak látszó, de termékeny hátáru **Indalt** elhagyva, csakhamar **Magyar Peterden** vagyunk, hol a csinos **Czakó** udvarház előtt elmenve egész szépségében előttünk áll a Tordahasadék. Egész utunk mintegy 28—30 km.

II. A Túri-hasadék.

A Kolozsvár szomszédságában emelkedő Felekhegy déli alján ered a *Rákos-patak*, amely tágas völgyön át megfutott pálya után Túr községen alól szoros szikla mederbe kap bele. A pataknak innen számított 3 km.-es kőmedrét nevezik *Túri-hasadéknak*, vagy *Túri-kőnek*. Ez is úgy keletkezett, mint a Torda-hasadék; a Rákos-patak áttörte és kimélyítette a juramész hegy-

séget ; a hasadék tehát voltaképpen vízmosás. A Túri-hasadék nem nyújt olyan nagyszabásu látványt, mint szomszédja, történelmileg sem olyan nevezetes, de a megtekintést így is megérdemli. Gyönyörű részletei vannak: változatos szirtalakzatok, meglepő kanyarulatok, vad szakadékok, festői sziklaképződmények.

A mederbeli út közepetáján mindkét oldalon nagy barlangokat látni, amelyek ősemlékek (préhistorikus) telepekül szolgáltak s igen gazdag régészeti lelőhelyek. Felülről is megközelíthetők.

A Túri-hasadék Koppánd felé Tordához közel: 5 km.-nyire van. Aki kocsival nem Koppándon át, hanem emellett az országuton — Dobogón — kissé tovább menve egy mezei uton tér be a hasadék felé, a falu patakfenék útjának sok kellemetlenségétől kiméli meg magát. Legajánlatosabb azonban, hogy e hely látogatója Túr felől álljon bele a patak medrébe s a patak folyását követve gyönyörködjék a lépésről-lépésre növekvő s a délkeleti (koppándi) bejáratnál páratlanul festői látványt nyújtó szirtokban.

A patak medrén tovább alájöve érjük Koppánd községet, amely egyike Erdély legrégibb falvainak. Már 1176-ból van emlékezet róla. Hosszas időn át a jeles Vitéz-család birtoka volt. Itt vették üldözőbe 1674-ben Bánffy Dénest, aki innen elmenekülve Bethlen várában jutott ellenségei kezébe és hóhérbárd alól. (Jókai:

Erdély aranykora.) Ma jelentéktelen oláh falu, a legnagyobb része gróf Károlyi birtok.

A források.

A potaissai római gyarmatosok e helyet is műveltségük körébe vonták. Koppándtól nem messze északnyugatra vannak azok a *források*, amelyeknek vizét a rómaiak Potaissa várába vezették. A vízvezeték henger alakú cserepeit, amelyek lépten-nyomon elékerülnek, virág cserepeknek használják.

A kőbányák.

A forrásoktól odább délnyugatra az utmentén és Szind község határában vannak a *kőbányák*. Tordának keleti oldalát a gazdag só-tömeg teszi értékesé, ám ennek a nyugatra eső vidéknek is nagybecsű természeti kincsei vannak. A gipsz-anyag itt magas hegyeket alkot, amelyekben mészmárga és tiszta alabástrom hasábok is fordulnak elő. A gipsz málladékából lesz a porcelánföld, amely nagy területeket borít be. Mindezeket szorgalmasan bányásszák és szállítják a tordai és marosujvári gyárakba.

Szind és a Torda-hasadék közt vannak azoknak a kőbányáknak mély üregei, amelyekből a római erődítmény faragott kővei kikerültek. A *Vágottkő* nevű sziklán érdekes faragások láthatók. E bányákat kitűnő épület anyagukért

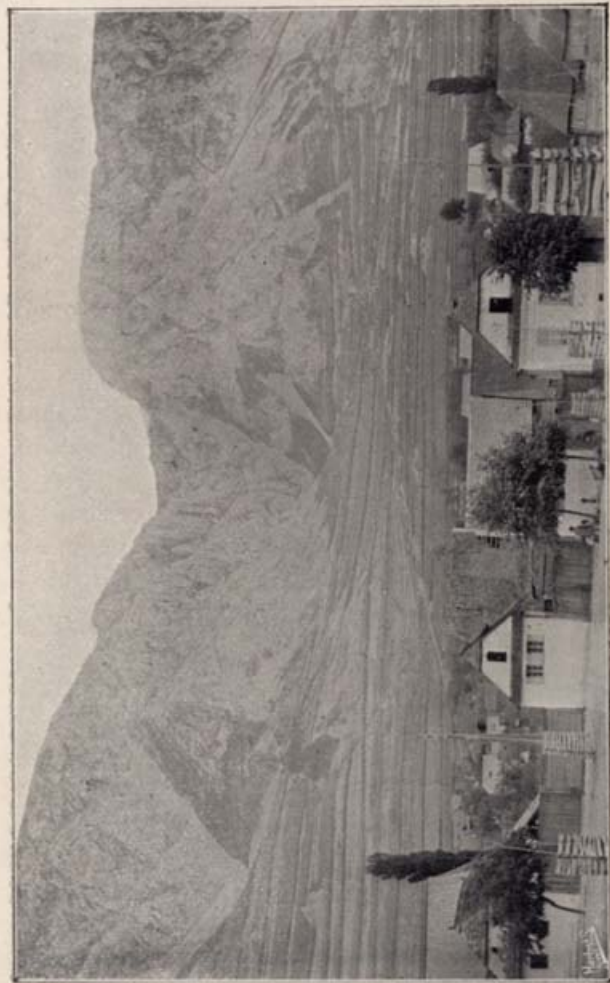
a magyarság is művelte. Bethlen Gábor gyulafehérvári építkezéseihez a tordaiakkal innen szálította a faragott követ.

A kőbányászok itt egyszerűbb ékszernek alkalmas u. n. *köszemeket* kínálnak a kirándulóknak.

III. A Székelykő.

A következő kirándulásunk első célpontja az Aranyos tágas völgyét nyugaton elzáró hegyvidék előhegye: a *Székelykő*.

A legtöbb turista a Székelykő megmászását egy Torockóra irányuló egynapos kirándulás utitervébe illeszti bele. Ez helyes is, csak hogy nem olyan beosztással, mint ahogy legtöbben teszik. Először Torockóra menni s onnan mászni meg a Székelykővet csak úgy lehetséges, ha programunk egyéb pontját fölálldozzuk. Torockónak legérdekesebb látnivalója, a gyönyörű népviselet legértékesebben megcszemlélhető vásár- és ünnep-napokon, amikor a nép a templomba sereglik. Már most a kiránduló Tordáról 3 órai kocsikázás után reggel 9 órakor Torockóra érkezve azt számítja, hogy a Székelykő megmászására szükséges újabb 3 óra alatt a nép nemcsak bemegy a templomba, hanem haza is széled onnan és így a népviselet csoportos, tehát igazán festői képeinek a látása lehetetlenné

Székelykő Torockó piacról.

válik. Ezért aztán a legtöbbben a székelykői kirándulásról lemondanak.

Mi ezt a lemondást nagy veszteségnek tartjuk a kirándulóra nézve s éppen azért az alábbiakban egy olyan uti tervet szeretnénk vele elfogadtatni, amely az egynapos torockói kirándulás keretében a Székelykő megmászását is lehetővé teszi.

Ennek a tervnek az alapelve: *közvetlenül a keleti, Todára néző oldalon jutni föl a Székelyköre.*

Tordáról egy vásár-, vagy ünnep-napon reggel 5 órakor indulunk egész napra bérelt kocsival. Egy kocsi bére 12 kor. ami jutányos ár, mert 4 utas kényelmesen elfér a kocsin. (Távolból a kalauzban megjelölt címeknél levél útján lehet kocsit rendelni) Utunk az Aranyos völgyén fölfelé előbb a 3 km. hosszúságban összeolvadt két *Szentmihályfalván*, majd *Sinfalván* visz keresztül. Ez utóbbi felső feléből nyugaton, a hegylábánál *Várfalvát* pillantjuk meg, ahova kocsink az országútról balra kanyarodik be.

A kaptató után tartott pihenő alatt Várfalva festői fekvésében gyönyörködünk s történelmi nevezetességeit is emlékünkebe idézzük. A falu mellett északra, az Aranyos szorosánál emelkedő kis, kerek hegycsúcson a rómaiaknak fontos erődítményük volt, amelyben potaissai (tordai)

őrség az Aranyos medrén az Érchegységbe vezető természetes utat védte. A falu fölött emelkedő hegyvonal egyik fokán az u. n. Fűtyeren *Tordavár* nevű magyar erődítmény állott, amely mint Várfalva névadó őselődje Aranyosszék legrégibb oklevelében is előfordúl. A várfalvi nép érzelem világára és műveltségi fokára kedvező világot vet a falu piacán álló *Kossuth*-szobor.

Várfalváról 4—5 km.-nyi hágó-lejtő községi uton *Csegez*-be érünk. Az unitárius templomnál kocsinkról leszállva, azt az utasítást adjuk a kocsisnak, hogy térjen vissza az országútba s hajtson tovább Torockóra. Tordától Csegezig a 19 km. utat 2 óra alatt tettük, meg tehát 7 órakor szállunk le a kocsiról és indulunk gyalog a Székelykőre.

A falu nyugati végével az árkon balra átlépünk s északnyugatra az Eklézsia erdején át vivő ösvényen a Galambos nevű szirtes fensikra emelkedünk. Innen egészen nyugatra fordúlva igyekszünk föl a pázsitos oldalon, amig elérjük annak legmagasabb pontját: a *Csegezi-Geszteget* vagy *Lajos-csupot*. Az egész út kb. 3 km.-t tesz s kényelmes pihenőkkel és a látókép fokozatos élvezetével $1\frac{1}{4}$ óra alatt megtehető. (Ökörszekéren is elég gyorsan föl lehet jutni. Ezt ünnepnap Csegezben fogadhatunk.)

A Csegezi-Gesztegről elbűvölő széttekintés nyílik minden irányba. Az 1130 m, magas hegy keleti aljához legközelebből Aranyosszék falvai simulnak, melyeket északról az Aranyos, délről

A 15. században épült várfalvi templom.

és délkeletről a Maros csillogó tükre szegélyez. Tekintetünk egyre nagyobb távolságot fog be, míg az ország keleti határánál a *Mezőhavas*, *Cserepeskő*, *Kelemenhavas*, *Hargita* sötétlő csu-csain állapodik meg. Északkeletre a Kárpátok vonalából kiemelkedő *Ünőkő*, *Cibles*, hófedte csucai ragyognak ránk s e keretben fél Erdélynek hegyes-völgyes vidékei. Délről szemhatárunkat *Fogaras*- és *Szeben*-havas vidékei, odább a *Vulkán* és *Retyezát* hegyóriások zárják el. Más jellegű kép tárul föl előttünk nyugaton, a zord havasvidék felé. A közelben látszó *Tilalmas*, *Keselyűkő*, *Ordaskő* gerinceiről északnyugatra: a *Nagyhavas*, *Kisbánya*-, *Andrássy*-, *Gyalui*-havasok festői csoportozataira siklik tekintetünk. Közvetlenül alattunk a torockói völgy madártávlati képe kigyózik szebbnél-szebb pontokat (szetgyörgyi várrom) tüntetve föl.

A Székelykőn való tartózkodásra 1 órát szántunk. Ennek felét a Csegezi-Gesztegen a látóképnek szenteljük és a másik felét vagy arra fordítjuk, hogy fölmegyünk a tőle délnyugatra fekvő *Hidasi-Gesztetre*, amelyen a Székelykő legmagasabb pontja van és északi oldalában a *Csegezilyuk* vagy *Csepegő-vár* erősített barlang; vagy az északnyugaton emelkedő *Vársziklát* keressük föl, amelyhez dicső történelmi események emlékei vonzanak. A mi lépteinket a kegyelet a Várszikla felé irányozza.

1. *Aranyosszék multjából.*

A Vársziklára fölvivő keskeny nyereg végén sütökemence nagyságú kőfaltöredék áll. Jobbra és balra tőle szerte nyomott V alakban a szikla-éleken begyepesedett falromok vehetők ki. Meg lehet állapítani, hogy itt egy erődítmény állott, amelynek részei voltak: a följáró végén egy hatalmas zömtorony (donjon), tőle jobbra-balra a kevésbbé meredek éleken végig futó falak.

A *Székelyvár* romjain állunk, amely kiindulási és századokon át védelmi központja volt az innen keletre elterülő Aranyosszéknek. Méltóbb helyen nem foglalkozhatnánk ez utóbbinak multjával.

Torda város történetének rendjén egy 1075-ben kelt oklevelet említettünk, amelyben I. Géza egyebek közt a tordai *zabos-lóvásár* jövedelméről intézkedik. Ez a kifejezés arról tanúskodik, hogy akkor már Torda környékén számottevő népesség élénk gazdálkodást folytatott.

II. Endre 1219-ben Vinczet (Felvincz) számos körülte fekvő helységgel az esztergomi érsek káptalanának adományozta. 1231-ben kelt oklevélben ez az adomány Aranyos-Vincz néven fordul elő. Tehát már a tatárjárás előtt 10 évvel használatban volt e vidék *Aranyos* (Oronos) elnevezése.

Mikor lett belőle *Aranyosszék*?

A székely székek keletkezésének, másszóval a székelyek Erdélybe szállásának az idejét sokat vitatják történétíróink. A hun származás elméletén kezdve egész sora keletkezett a magyarázatoknak, amelyek közül azonban egy sem tudott általános elfogadást kivívni.

Legbiztosabban meg tudjuk határozni Aranyosszék keletkezésének korát. Oklevéli adatunk van ugyanis arról, hogy az 1241-iki tatárjárás után körülbelül három évtizeddel V. István Torda városának Aranyos nevű földjét, amely az Aranyos és Maros folyók között terül el, a kézdi székelyeknek adományozta. (*terram nostri castri Torda, Oronos vocatam juxta Fluvios Oronos et Maros existentem, quam primo dominus rex Stephanus iisdem siculis contulerat.*) Ez az adat IV. Lászlónak 1289-ben kelt amaz adományleveléből való, amelyet a székelyek számára ennek utóda III. Endre írt át 1291-ben. Az oklevél szerint a székelyek V. Istvánnak fontos szolgálatokat tettek — valószínűleg segítették ezt az apjával, IV. Bélával vívott harcaiban.

Új hazájukban csakhamar dicsőbb szerephez jutottak.

1284—85-ben újból nagy tatár sereg tört hazánkra. A prédáló hadak egész Esztergomig elportyáztak, de nem tudtak olyan nagy csapást mérni hazánkra, mint 1241-ben, mert a nép nagy része az újonnan épült várakban megmenekült

és a különben könnyelmű IV-ik László is sikerrel harcolt ellenük. A zsákmánnyal és foglyokkal Moldva felé hazatérő tatárok megtámadták a Kengürth bérceⁿ fekvő *Toroczko* várát is. A vész elől ugyanis ide menekült *Thoroczka* Ilyés alvajda sok kincsével és számos jobbággyával. A támadás hírére fölkerelkedtek az aranyosi székelyek és — mondja az oklevél: *a tatárokkal hőiesen meg-
ütköztek és ezernél több foglyot szabadítottak ki
a fogságból.*

A székelyeket ezuttal csak a megszabadított alvajda jutalmazta meg, amennyiben Kengürth bérce^t: az ütközet után *Székelykövet*, Torockó várát: az ütközet után *Székelyvárat* védelmi helyül nekik engedte át. A királyi elismerés is csakhamar megjött. IV. László 1289-ben megerősíti őket Székelyvár és Aranyosszék birtokában, miután érdemeiket azzal növelték, hogy a királyt segítették a kunok ellen viselt harcaiban és 80 lovat is ajándékoztak neki. A III. Endre átiratában 28 helység van megnevezve, mint amelyeket elődei adományoztak a kézdi székelyeknek. — E helységeken kívül Székelyvárat a szomszédos tartománybeliekkel (t. i. torockóiakkal) közösen birják.

Hősiességükkel szerzett birtokukban Róbert Károly, Zsigmond, Mátyás is megerősítik a székelyeket, János Zsigmond 1568-ban hálásan ismeri el róluk, hogy nem vettek részt a belső székely-

földieknek ellene szőtt lázadásában s kiváltságait még szaporítja. Ezeket a Báthoryak, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György rendre megerősítik.

Aranyosszék teljesen olyan szervezettel bírt, mint az anya-székelyföldi (Udvarhely-, Csik- stb.) székek. Egész népe szabad nemes volt, katonáskodáson és ökörsütésen (az uralkodó számára lebélyegzett ökrökön) kívül más adót nem fizetett. Nótáztatás vagy magtalanság esetén a vagyon nem a koronára, hanem a rokonokra, ezek hiányában a szomszédokra szállt. Hadba a többi széke-lyekkel együtt szálltak, egy sorban harcoltak, követek, főkirálybíráik amazokéval egy sorban ültek az országgyűlésen. Tisztviselőik azon a néven szerepelnek, mint a belső székelyföldiek: főkapitány, fő- és alkirálybíró, dulló, székülő stb.

A Székelykőn levő várukat a XVII. század közepéig közös védőhelyül használták. A vár — amint mondtuk — voltaképpen a vársziklára szolgáló keskeny feljárónak két oldalt való elfalazásából és a falak találkozásánál egy hatalmas zömtoronyból állott. Ez erődítményeket közös erővel többször rendbe hozták (így Báthory Zsigmond idejében) sőt a XVII. század második felében egészen újra akarták építeni, de ez a Thoroczkay család ellenzésén megakadt.

A védelmi helyre nagy szükségük is volt a tatárverő ősök ivadékaiknak, mert a fegyvertelenjének török, tatár, német elől sokszor kel-

lett menekülést keresnie. Aranyosszék a Básta, Mihály vajda pusztításait, kúruc, labanc hadak járását épp úgy megszenvedte, mint földrajzi központja: Torda városa. A századok viszonyosságaira világot vet az a körülmény, hogy az eredeti telepítésű 28 helység közül 13 elpusztult és ezek helyett 7 új keletkezett. A szék politikai központját: Felvincet pedig János Zsigmond 1568-ban városi rangra emelte.

1876-ban, a megyék rendezésekor Aranyosszéket újból Torda megyéhez csatolták, amelyeknek területéből 600 évvel előbb kiszakították volt. Innen a megye neve: *Torda-Aranyos*.

A visszacsatolás idején az Aranyos és Maros, valamint a Székelykő és Tordahasadék hegyvonala által határolt szabálytalan négyszögű területen a következő 22 község képezte Aranyosszéket:

Felvinc, (város) Várfalva Sinfalva, Mészkő, Aranyosrákos, Kövend, Bágyon, Csegez, Kercsed, Felsőszentmihályfalva, Alsószentmihályfalva, Aranyospolyán, Harasztos, Székelykocsárd, Székelyföldvár, Veresmart, Inakfalva, Csákó, Örményes, Hidas, Mohács, Dombró.

Ez egykor szinmagyar községek közül a széleken az utóbbi két század magyarirtó csapásai alatt több eloláhosodott. Ott, ahol a magyarok többségben vannak, az oláhok csak

felekezetükben különböznek ezektől, viseletben, nyelvben ritkán és érzésben még ritkábban.

Maga a székelység is idők folyamán sokat változott és ma jellemében, nyelvében, szokásaiban sok eltérő vonást mutat az anyaszékelyföldiekhez képest. Általában munkás, jóra való, tehetséges nép, de hajlik a rátartiságra és kényelmességre. Kitűnő kertészek, néhány faluban sok veteményt termesztenek s azzal szívesen keresik föl a szomszédos városokat és a havasok falvait. Vallásukra nézve tulnyomóan unitáriusok.

*

E tanulságok után búcsút veszünk a Székelykő keleti oldalától, hogy a nyugatin egy még színesebb és érdekesebb világgal ismerkedjünk meg.

A Várszikla függélyes fala mellett északi irányban meredeken lejtő völgyön a *Kiskőerdejébe* jutunk, amelyen át nyugatra fordúlva Torockó alsó végéhez érünk. A leereszkedés mintegy $\frac{3}{4}$ órába kerül s így 10—11 óra között már Torockón lehetünk s fáradságunkat ki is pihenhetjük, mire a nép festői viseletében pompázva kijön és hazaszéled a templomból.

IV. Torockó és környéke.

A legtöbb kirándulót Torockó fölkeresésére Jókai: *Egy az Isten* című regényének hatása buzdítja, vagy legalább elkíséri. A nagy költő nemcsak a legérdekfeszítőbb mesének színhelyévé, hanem egy hatalmas gondolatnak a szimbolumává avatta Torockót. Regényének célja, hogy az olvasónak alkalmat nyújtson a külsőleg fényes, kápráztató vallásos ceremóniákat összehasonlítani a benső érzelem egyszerű, cikornyátlan világával. — *Róma*: a ceremóniák, *Torockó*: az egyszerű igaz érzelmek földje, két ellentétes sarkai az ember lelki világának.

Jókai e regényében, mint igen sokban, tulságosan eszményít. El kell azonban ismernünk, hogy a regény célzatának megfelelőbb helyet alig találhatott volna Torockónál. E hely tele van regényes vonatkozásokkal: fekvése, multja, népének lelki élete, külső megjelenése egyformán ajánlják drámai események színhelyéül, költői leírások, színezések tárgyául, mély gondolatok hordozójául.

A kirándulót is ezek az érdekességek gyönyörködtetik Torockón. Nekünk az a feladatunk, hogy ezeket a valóságnak megfelelően mutassuk be. Annál szívesebben vállalkozunk erre, mert tudjuk, hogy a valóságnak megfelelő

ismertetés csak azt fogja igazolni, hogy a költészet helyes uton járt, mikor Torockóról olyan vonzó, szeretetreméltó képet festett.

1. *Tordától — Torockóig.*

Előbbi fejezetünkben egy Torockóra irányuló utitervet már bemutatunk. Ennek az volt a vezetőgondolata, hogy a turista keletről a maga természetes és történeli kapcsolatában keresse föl a Székelykövet s innen szálljon alá a tulsó nyugati oldalban fekvő Torockóra.

Most egy Tordáról közvetlenül Torockóra irányuló kirándulás menetét írjuk le. Az időre nézve ismételjük azt a figyelmeztetésünket, hogy a népviseletnek valóban érdemes megtekintését csak ünnep- és vasárnapra lehet tervezni. Ekkor lehetőleg elkísérjük a népet a templomba is és részt veszünk abban az áhítatban, amely itt a szíveket eltölti s melyet a mi szívünkben a régi mult emez épen maradt románikus világának a látása is fokoz. Templomozás után otthonába követjük a népet, hogy házi berendezéseinek művészi vonásait is megismerjük. Ha utitervünket nem állapíthatjuk meg ünnepnapra, levélben az előljáráshoz (körjegyzőhöz) kell fordulnunk, hogy fogadjon föl olyan embereket, akik felöltöznek és a népviseletet bemutatják nekünk.

Mi az alábbiakban egy ünnepnapi kirándulást tételünk föl.

Torockó Tordától 29—30 km.-nyire fekszik, amit kocsival a kitűnő uton 3 óra alatt kényelmesen meg lehet tenni. Ez út egy részét, Tordától Várfalváig, az előbbi fejezetben már megismertük.

A látnivalók, elragadó szépségek csak azután következnek, hogy Várfalvától jobbra, a tordai Cellulose-gyár villanytelepénél az Aranyos hidján átmegyünk és a folyó balpartján kanyargó utba belekapunk.

De ha már ilyen közel jutottunk az Aranyoshoz, ismerjük meg az ő nevezetességeit is. Érdeemes tudnunk, hogy hazánkban csak a Vág ered magasabb vidéken, mint az Aranyos. Ez utóbbinak forrás vidéke a Bihar-hegység keleti oldalán a Kalinyásza és Kukurbéta hegyek tövében: 1760 m. magagasságban van. Két ága Topánfalván felül egyesül. Egész hossza 130 km. s Torda-Aranyos megyében ered és szakad a Marosba.

Aranyos—régén *Crisola*, *Aureatus*—neve a benne található aranyportól származik, amit nemrégiben is szorgalmasan mostak a fővényből. Ma ez a kereset a használt kezdetleges eszközökkel nem fizeti ki magát.

A sziklák és a víz közt szorongó uton csakhamar elérjük a *Berkes*-patak hidját. Mig itt a lovak kissé pihennek, betekintheünk a patak sötét

mély völgyébe, ahol pár-száz lépésnyire szebb-nél-szebb apró vizesésekre bukkanunk.

A rövid pihenő után utunkat folytatva a *Leánykőhöz* érünk. Útfélen álló, festői szikla ez, amely az út készítésekor a sziklahegy átszelelése által keletkezett. Odább az *Örvénykő* hatalmas sziklagulája alá jutunk, amelyet 1387-ben *Apa-törvénye* néven Torockó és Aranyoszék határkövéül jelölnek meg az oklevelek.

A mindkét parti sziklák nemcsak nagyságukkal, alakzataikkal, de színeikkel is gyönyörködtetnek. A sötét trachit, kékes porfir, zöldes diorit, fehér és vörös mészkő, barna vasérc, zöldkő csodás változatosságban tarkállanak rajtuk. A meglepődésekből, elragadtatásból ki nem fogyva érjük el Borév nevű kis oláh falut, amelynek fogadójaival szemben balra fordúlva vezet át a hid az Aranyoson. Jobbról az átjárót a *Kolczu Daszkuluj* nevű kopár szikla őrzi.

Boréven túl vassalakkal borított kitűnő uton haladunk Toroczkó felé. Jobbra a patak mellett az egykor virágzó vastermelésnek pusztuló, romladozó fölszereléseit látjuk. Utunk egy fordulójánál, a *Nagytér* nevű dombon föltűnik a Székelykő óriási sziklatömege, amelynek hullámszerű oldal-éle a völgybe huzódik le és egészen elzárja dél felé a szemhatárt. Nyugaton a *Tilalmas* és *Vidálykő* emelkednek még magasabbra. A környező hegy-óriások közt, hosszú szűk völgy torkában, mint

bölcsőben a gyermek huzódik meg Torockó, az egykori bányaváros, a mai 1400 lakósu kisközség.

A szabályos négyszög alakú piac bal során könnyen rátalálunk a vendéglőre. (Torockó járási székhely, élénk vásárai vannak, patika, több kereskedés.)

Első széttekintésünk közben hamar rájutunk arra a következtetésre, hogy a keskeny völgy szántóföldjei, amelyek lépcsőzetesen emelkednek föl a hegyek lábához, nem képezhatték az egykori város virágzásának alapját. Ez a következtetés aztán arra utal, hogy megismerjük

2. Torockó multjának főbb mozzanatait.

A Torockót nyugaton környező hegyek kitűnő vasércet, sőt ezüstöt és aranyat is tartalmaznak. Tudták ezt a rómaiak is, akiknek ez a hely mind Potaissától (Torda) mind Bruclától (Nagyenyed) közügybe esett. Torockó és környéke ásványi kincseit már ők szorgalmasan bányászták.

A magyarság is korán megkezdte a torockói vasbányák művelését. Nagyobb arányú fejlődés akkor indult meg, mikor a XIII. század folyamán valamelyik királyunk idegen bányászokat telepített Torockóra. E településnek legrégibb írott emléke III. Endrének 1291-ben kelt adománylevele, de hogy a település előbb

történt, azt éppen az adomány levél szövege bizonyítja. III. Endre az említett adománylevelében előadja, hogy „*Thuruskó* szabad város lakói, kiket boldogemlékű elődei Felső-Ausztria *Eisenwürzel* nevű városából hoztak be s kik az Aranyos közelében levő kopár szíklák közt nagy szorgalommal űzött bányászatot folytatva, az országnak nagy szolgálatokat tettek, már *korábbi uralkodóktól kiváló szabadalmakkal és előjogokkal voltak* felruházva, de ezeket biztosító okmányaik a *mongolok pusztításai*kor, mikor városuk is leégett, megsemmisültek; most midőn a béke bekövetkezett — *Thuruskó* város vasműveseinek és azok utódainak, — szabadalmait — birtokait meghagyja.“ Ez adománylevelet Róbert Károly is megerősíti és innen kezdve Torockó harmadfél századon át város — *Civitas* — néven fordul elé. Függetlenségét, kiváltságait zavartalanul élvezte egészen a XVI. század elejéig, amikor a szomszédságában fölkapott oligarkha Torockay-család a szolgaság jármába hajtja a szabad várost.

Ezt a korfestő hatalmaskodást érdemes lesz röviden megismernünk.

Az 1514-iki parasztlázadás idején történt, hogy a jobbágyok a torockó-szent-györgyi várat is fölgyújtották. Ekkor Torockónak a nagyobb biztonság okáért a várban tartott kiváltságlevelei is mind elégték s mielőtt a polgároknak sike-

rült volna új kiváltságlevelet szerezni, azon vették észre, hogy a Thorockay család jobbágyaivá lettek. E család egyik tagjának ugyanis *sikerült* olyan darabot kihalászni az égett oklevelek rongyaiból, amelyen Torockó városa is úgy szerepel, mint a család birtoka...

Ezt az oklevelet a Thorockay-család javára a királyi kancellárián minden kifogás nélkül átírták. Könnyen ment az efféle olyan király idejében, mint a gyermek II. Lajos.

Innen kezdve a torockóiak élete örökös küzdelemben mulik a zsarnokoskodó családdal. Ez először az arany és ezüst bányászat jogától fosztja meg a várost. 1637-ben fejedelmi rendelet kényszeríti a polgárokat, hogy az arany-ezüst bányákat szorgalmasan és hiven műveljék — földesuraik számára.

A sanyargatott nép hiába föllebbezett az országgyűlés elé, az ítélet mindig a hatalmaskodók javára dőlt el.

1702-ben, amikor a torockóiak pörében újabb igazságtalan döntés történt, a gubernium elhatározta, hogy karhatalommal kényszeríti jobbágyi szolgálatra az elkeseredett népet. Rabutin, a legvérengzőbb osztrák tábornok 1702. nov. 17-én éjjel meglepően Torockót, a templom kerítése mögé huzódott népet körülfogta. Két bátor férfi: Ekkárt András és Szabó Gergely bírák erélyesen tiltakoztak népük üldözése ellen,

amire az osztrák zsoldosok megrohanták ezeket, agyba-főbe verték, majd a templom előtt készített bitófára akasztották. Többek kivégzését az akadályozta meg, hogy egy katonatiszt tanácsára a város legszebb leánya leeresztett hajjal, térden csuszva kért kegyelmet számukra a földesurtól. A kegyelem ára egy kötelezvény aláírása volt, amelyben a torockóiak lemondanak minden előbb vitatott jogukról.

Az ekkori szenvedéseket két év múlva újabbak követték, amikor br. Tiege osztrák tábornok főlégette és irtotta, pusztította a kuruc érzelmű várost. A súlyosabb csapás mégis az előbbi volt, mert a felülkerekedett zsarnokok folyton zaklatták és szipolyozták a szegény bányászokat. Igazságukat sok költség, fáradság, pörlekedés sem derítette ki, míg végre az 1848. szabadelvű törvények meghozták nekik is a várva-várt szabadságot.

A szabadságharcban Torockó teljes erejével részt vett. Míg fiatalsága a távolban harcolt a hazáért (a 11, 32 és 73-ik honvéd zászlóaljakban) addig otthonát az idősebbekből alakult nemzetőr csapattal védte a körülözönlő oláhság ellen. Egy alkalommal csellel mentették meg a városukat az elhamvasztástól. Este, mikor az oláhok gyujtogatásra, rablásra készen már a város körül lappangtak, 40-en kilopódzkodtak a Székelykő alá s a magukkal vitt dobokkal,

trombitákkal zajt ütve, azt a látszatot keltették, hogy az aranyosszéki nemzetőrök jöttek segítségükre. A csel sikerült, az oláhok rémülten menekültek el a környékről.

Ennyi viszontagság között az adott erőt Torockó népének, hogy szorosan összetartott, őseinek tradícióihoz hajszálnyira ragaszkodott. De ez utóbbi jellemvonása rejtette magában romlását is.

3. *Torockó hitélete.*

A nagy költő helyes érzékkel választotta a torockói népet az egyszerű, szivbeli vallásosság példányképéül. E zárt világban most is a régi fényükben, melegségükben, bensőséges átható erejükben élnek a vallásos eszmék. A lakosság tiszta unitárius hitű, amely hitformát keletkezése után igen hamar, 1580 körül fogadta el Torockó népe.

A hagyomány érdekesen beszéli el Torockó áttérésének történetét. Egy torockói polgárnak a juhait a magyarpeterdi határon legeltek. Ennek a falunak akkori magyar lakói (ma oláh falu) a tordaiakkal egyidőben az unitárius vallásra tértek volt. A polgár egy vasárnap ellátogatott Peterdre, hogy a juhait megnézzze. Ezt elvégezvén vendéglátó gazdájával a templomba is elment, mert látni akarta a hitujítás okozta változásokat. A magyarnyelvű istentisztelet aztán annyira megkapta a lelkét, hogy több polgártársával a következő vasárnapokon is megjelent a peterdi tem-

plomban és nemsokára Torockó egész népe az unitárius hitre tért.

Az áttérés a torockóiakat — hasonlóan Kolozsvár népéhez — nemcsak végképp elmagyarosította, de századok során a szomszédos nemzetiség hatásától is megóvta. Hitük tettekben és áldozatokban megnyilatkozó élő hit volt. A fölvilágosodás szolgálatára már 1595-ben algimnáziumot alapítottak, amelynek 2 gimnázialis osztálya pár évtizeddel ezelőtt szűnt meg. Sok székely fiú vetette meg ez iskolában jövőjének alapját, hogy aztán hálásan gondoljon vissza Torockó népére, amely éltető támogatásával lehetővé tette tanulását.

4. *Népviselet, népművészet.*

A torockói népviselet, hozzáértők szerint a német és magyar viseletnek a keveréke.

Az alapformák németek, ezeknek merevségét azonban a magyar hatás szelidítette, szinezte, változatosabbá tette. Általában nagy változatoság jellemzi a torockói viseletet. A nőknél például különbség van a hétköznapi és ünnepi viselet között, ez utóbbi megint változik a kor szerint: más a kis leánykánál, más a felnőtt leánynál, más a fiatal menyecskénél s ismét más az idősebb asszonynál.

A leányok *sipujjas* inget viselnek, amely a vállon és a kézelőn vörös-fekete fejtővel van kihimezve. A menyecske első évében *islógos* inget hord, amely a himzés helyett érclemezekkel van díszítve és nyakára fekete csipkegallér

jön. A szoknya is kétféle: *fekete kősnýős* és *fehér kősnýős* felsing (felsőing). A *kősnýő* a felsingtartó, amely a mellen kétfelől fölmege és a háton egymást keresztezve a ráncos felsinghez van erősítve. A kősnýőt a mell közepén selyemből vagy bőrből készült, nagy gonddal diszített *fűző* tartja egybe. A kősnýő és fűző inkább diszül szolgál, mert a szoknyát vörös selyemből készült *zsinoröv* szorítja derékhoz. A köténynek, amely leányoknál zöld, asszonyoknál fekete posztóból készült, *csipkés* ruha a neve. A zsinóröv alatt áthuzva a csipkés ruhára jön az *ővbevaló* virágos selyemkendő. Hétköznap kék perkál felsinget viselnek, aminek *muszuly* a neve. Az asszonyok sima fekete *főkötőt* hordanak, melyre vékony fátyol-kendőt kötnek, a leányok pedig arany paszomántos széles *pártát*, amelyről hátul szalagcsokor csüng alá. Mindig piros csizmát viselnek; az ünnepi u. n. *szives-csizma*, mert a fejbőre szivformára van vágva.

Nyárban rókaprémes ujjatlan irhabundát öltenek nyakukba, ünnepélyes alkalomkor *mentét*, mely fekete vagy szederjes posztóból készül, fehérbirka prémmel van bélelve, elől aranyszálakkal diszítve. Télen a bunda vagy mente alá *posztó mellrevaló*: oldalt gomboló, hosszú posztó mellény jön. A kisgyermekes asszonyok ujjatlan mentéjének *garázna* a neve. Párta-viselés alkalmával a leányok *palástot* öltenek, amely fekete rásából készülő, ráncos gallérköpeny. A gyöngyvarrottas karperecet *kőszöntyűnek* nevezik.

A férfiak viselete sokkal magyarosabb.

Részei a következők: fehér abaposztó szűk *magyar nadrág* színes vitézkötéssel, magas sarkú

Torockói leányok viselete.

kordován csizma, amely felül kék zsinórral van szegve, *lobogós ujjú himzett gyolcsing*, vörös zsinórral kivarrott *irha mellény*, rókaprémes ködmöny, melyet templomba menéskor himzett, színes posztóval diszített *condrával* cserélnek föl.

E nagy színérzékre valló népviselethez a torockóiak maguk készítik a diszítéseket. Gyönyörű csipkét tudnak kötni, régi (butyikós) eljárással; párna-csupjaikat, kendőik szegélyét szépen meghimezik. Szobáikban a *rudravaló* nevű himzett szövetek a gobelinek diszítő szerepét játsszák. A virággal diszített butort *gyantáros*-nak nevezik.

5. *A vasipar.*

Amennyire üdvösen hatott a konzervativizmus a toroczkóiak lelki életére, olyan szomorú következménnyel járt anyagi téren.

Torockó virágzó, híres és egész Erdélyre kiható vasbányászata utóbbi időkben teljesen tönkrement.

A történet rendén láttuk, hogy az arany-, ezüst-bányászattal a földesurak zsarnokoskodása miatt hagytak föl. Ám annak, hogy a vastermelésről, e helység létének és egykori virágzásának alapjáról is le kellett mondaniok, leginkább az az oka, hogy nem akartak az új idők technikai vívmányaival megbarátkozni. A múlt század közepe táján még tekintélyes vasiparuk volt, de milyen fáradsággal tartották fenn! A vasércet a hátukon, meredek létrák hosszú során hordták

föl a tárnákból, lóháton vitték le az olvasztóba és a vastartalomnak csak a felét tudták kivonni. Sok biztatás után is csökönyösen ragaszkodtak évszázados eljárásaikhoz s a vége az lett, hogy verőik rendre-rendre elhallgattak, a kenyér nélkül maradt lakosság tekintélyes része elszóródott szülőföldjéről. Mint bányászok, kőfaragók, hidmunkások keresik országszerte kenyerüket s siratják az ő csodás szépségű, lelki életében, külső képében minden más vidéktől annyira elűtő kis hazájukat.

Ujabb időben föl-föl merül az a reménység, hogy a bányák újra megnyílnak s hazájában fog kenyérhez jutni a torockói. Nagy fontossága volna ennek a nemzetiségi árban fuldokló magyarságra nézve!

6. Torockó környéke.

A torockói kirándulásra szánt nap *délelőttjét* a főntebbieket tekintve a következőképpen oszt-hatjuk be:

1. Keletfelől jutunk föl a Székelykőre és a délelőtti templomozás végére leszállunk Torockóra.

2. A Székelykövet figyelmen kívül hagyva egész délelőttünket csupán a torockói népelet megfigyelésére fordítjuk.

3. Torockóról másszuk meg a Székelykövet.

Ez esetben számba kell venni, hogy utunk legkevesebb 3 órába kerül és akár gyalog, akár lóháton meglehetősen fáradságos. Merészebb turisták a torockói piacról látható kőárkon indulhatnak, kevésbbé vállalkozók az északi fokot megkerülve a *Kiskő-erdején* át — vezetővel.

Délután átrándulunk a Torockótól mintegy 3¹/₂ km.-re fekvő

Torockó-Szentgyörgyre.

Az erre fordítandó 3 óra kedves emlékekkel fogja jutalmazni fáradságunkat. Fölkeressük ugyanis a régi *Torockó várának* romját, amely Szentgyörgy határának egyik festői pontját ékesíti.

Torockó-Szentgyörgy lakói eredetre nézve azonosok Torockóéval. Ezt arcjellegük, természetük, beszédjük, viseletük és életmódjuk eléggé mutatja. Multjukban azonban az a nagy különbség van, hogy a szentgyörgyiek már kezdetben — 300 évvel előbb Torockónál a Thorockay család jobbágyságába kerültek.

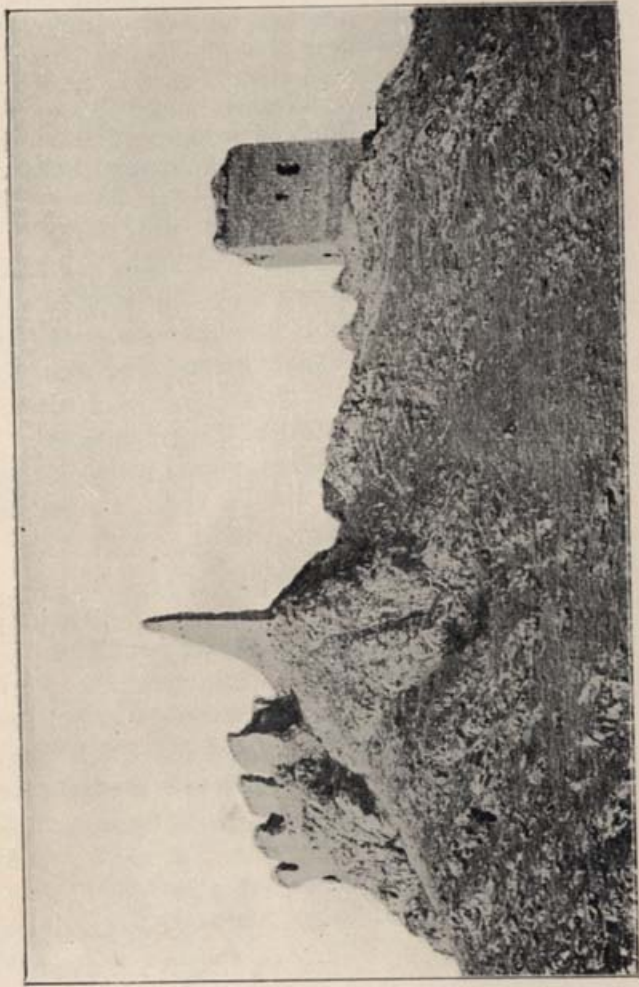
Ennek a hatalmaskadó családnak az eredetét levéltárának elégése miatt nem ismeri a történelem. A torockói hagyományok szerint a betelepült német bányászok főnökei voltak, a családi címer némely elemei azonban a székely eredet mellett szólnak. Valóság azonban, hogy a Thorockayak már az Árpádház idején előkelő, gazdag emberek voltak. A székelykői várat Thorockay Ilyés engedi át a székelyek bir-

tokába. Valószínűleg ő építette a XIII. század végén a szentgyörgyi Torockó-várat, amely ettől kezdve központja lesz a szentgyörgyi uradalomnak. 9 falu tartozott ehhez: Szentgyörgy, Gyertyános, Bedellő, Felső- és Alsószolcsva, Podsága, Ujfalu, Vidaly és Borév, amely területre a család 1373-ban Nagy Lajostól pallosjogot kapott.

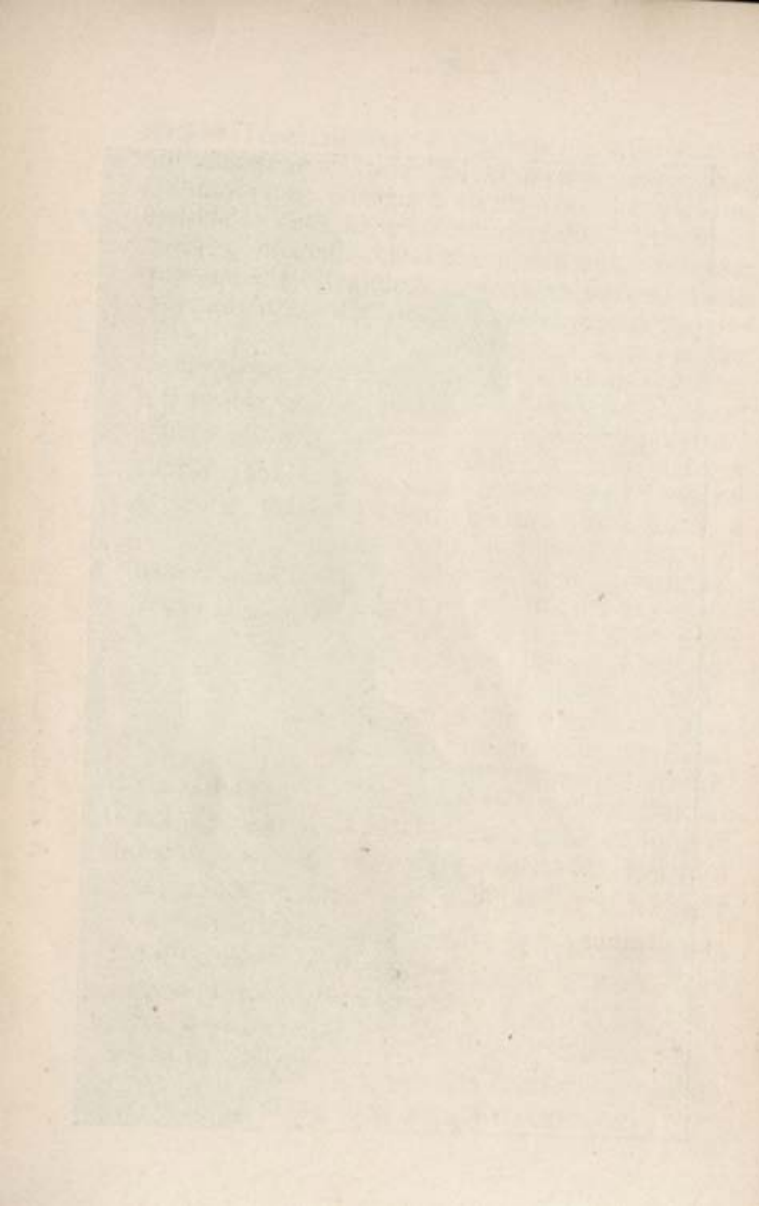
A Thorockayak 1467-ig békésen birták uradalmukat s ekkor a Mátyás ellen szőtt összeesküvésben való részvétel miatt száműzték őket és csak 1494-ben kapták vissza ősi jószágaikat. Az 1514-iki parasztlázadáskor Torockó vára is elégett s ebben a családi levéltár és Torockó város kiváltság levelei is. Ez égés után kezdi a család hatalmát Torockóra is kiterjeszteni.

A Rákóczy forradalom alatt Thorockay István, a kurucoknak egyik hős tábornoka lakott a várban. Urával az szabadság ügyéért küzdő vidék ellen, Tiede 1707-ben Enyed feldúlása után boszuló hadjáratot vezet, amelynek a vár is hősie védelem után áldozatul esett. Azóta romokban hever a multnak eme nemcsak történelmileg de építészetiileg is nevezetes emléke. Az építés szerkezetéből megállapítható, hogy kezdetben csak az északnyugati fokon álló hatalmas torony (donjon) szolgált a család hatalmának védelmére s rendre az igények növekedésével terjedt ki a vár az egész sziklacsucsra.

A várszikláról minden irányba elragadó széttekintés nyílik. Keleten látszik a Székelykő, melynek déli nyulványán a hidasi Gesztegen nagy barlangok vannak, ezekben 1704-ben Tiede pusztításai után a nagyenyedi kollégium tanulói és tanárai húzták meg magukat egyideig.

A torockó-szent-györgyi vár romja.

A Hóra-Kloska lázadás idején 1784-ben Szentgyörgy elcsapott kántora, Járay vezette ide az oláhokat, akik az udvarházakat, templomokat kirabolták és sok embert legyilkoltak. 1849-ben még rettenetesebb pusztítást vittek itt véghez. Körülbelül 50 embert gyilkoltak le, a templomokat mind felgyújtották, csak 2 félreeső ház maradt épen az égés után.

Szentgyörgy lakói a földesurak vallásváltoztatásainak emlékeként ma unitárius, református és katolikus hitűek. Az unitárius templom mellett levő papi házban született Brassai Sámuel, hazánk nagynevű polihisztora, kinek emlékét a házba illesztett márványtábla őrzi.

Szentgyörgytől délre, az Enyedre vezető megyei uton 7 km.-re festői sziklaszorosba érünk, amelyet

Kököznek

neveznek.

A Kököz alkatára nézve a Torda-hasadék mása, ám nagyságra felül is mulja. (3 km.) Balfelől az első sziklán kisebb dák vár nyomai fedezhetők fel, jobbról egy barlang erődítmény maradványai látszanak. Egyik magas szirtfokon állott a gyulafehérvári káptalan Szádkő nevű vára a XIII—XIV. században. Egy török serget, amely 1658-ban a szoroson át akart a völgybe hatolni, megtámadták és visszaűzték a vidék lakói.

A bedellői csepkőbarlang.

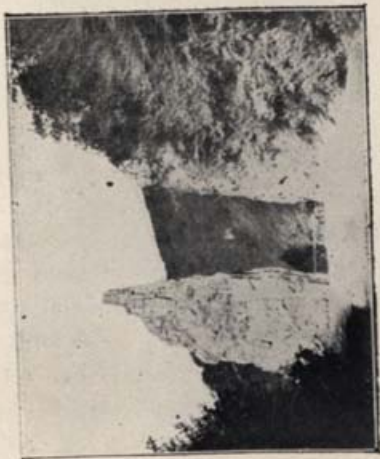
Annak, aki Torockó megismerésére legalább egy napot szánhat, az említettekén kívül érdemes a *bedellői csepkőbarlangot* is felkeresni. T.-Sz.-Györgytől a Szilas-patak völgyében (a várrom alatt) Alsószolcsvára vezető ösvényen, változatos hegyvidéken érünk a csepkőbarlanghoz. (Torockótól 10 km.) Útunkat a barlang mellől az Aranyos völgyére, a Bihar felé huzódó havasi tájakra, gyönyörű széttekintés jutalmazza. A sötét barlangot (gyertyával) oszlopos, dudoros csepkő képződményeiért keressük föl. Tudományos ásatások a barlangi medve (*Ursus spelaeus*) csontjait tárták itt föl.

V. Járavize — Dobrin.

Az eddigieknél hosszabb idő — legalább 2 nap — szükséges *Járavize* és innen tovább *Dobrin* fölkeresésére. Az út hossza Tordától a járavizi gróf Andrassy vadászkastélyig 54 km. Ennek Borévig eső részét ismerjük. Boréven felül ömlik az Aranyosba *Járapataka*, amelynek meredeken eső pályáját tájékozó futása mutatja. A patak mellett erdőkkel tarkított sziklás hegyek közt *Szurdúk* nevű kis oláh falut elhagyva szép tágas fensikon föltűnik *Alsójára* barátságos kedves képe. 1730 lakosú vegyesajkú község, járási székhely, négy felekezet temblomával. Hiresek a

Székelykő.

Leánykő.

járai cserépedények, amelyeket a magyar fazekasok készítenek és elszállítanak messzire. 33. km. út után a járai Nagyfogadóban villásreggelizve, szép havasalji tájon folytatjuk utunkat *Kisbányáig*. Itt a főútból, amely Szentlászló felé vezet, balra térünk s a Járapatak szűk völgyén gyönyörű erdős sziklák közt kanyarogva haladunk befelé, az Öreghavas nyulványait képező Kisbányahavas belsejébe. Egykor virágzó bányász élet folyt itt, amelynek emlékeit a Kisbányára nyugatról folyó *Ércpatak* völgyében most is láthatni.

A Járapatak mentén nemcsak a természet szépsége, de a mult is felhívja érdeklődésünket, Kisbányától 6 km-re — 5 km. kocsin 1 km föl a tetőre — tűnik föl előttünk a *Géczy*, — helyesebben *Léta*-vár omladéka. E vár hajdan hatalmas uradalomnak volt középpontja, amelyhez 1456-ban a következő magyar lakósú falvak tartoztak: Léta, Szentlászló, Hesdát, Felső- és Alsó-Füle, Egeres, Hagymás, Kékbükk, Szentkirály, Sűtmegh, Magyaros, Rákos. (ma csak Léta és Szentlászló magyar.) A várat a XVI. század közepén Balassa Menyhért birta, akit János Zsigmond lázadás miatt 1562-ben itt ostromoltatott. Az ostrom után a várat lerontatta s a hozzátartozó uradalmat sokfelé osztotta szét. A vár 3 faluval Kolozsvár birtokába került majd több kézen forgott, Géczy-birtok is volt: innen Géczy-vár a neve.

Ebédre 6 órai kocsikázás után a Hesdát-havasban fekvő és *Hesdát* községhez tartozó *Járavize* (FelsőJára) nagyüzemű fűrésztelephez, majd tovább a vadászkastélyhoz érünk.

Fiákeres lovak aligha tudják a folyton emelkedő utat folytatni

Dobrin

felé. Azért úgy intézzük a dolgot, hogy magunk gyalog vagy lóháton megyünk föl Dobrinba, a fogatot pedig, amely a fűrésztelep korcsmájában kap éjjeli szállást, másnap délelőttre rendeljük föl. A járavízi vadászkastélytól gyönyörű fenyves erdő között 3 óra alatt a dobrini magaslatra érünk (1440 m.) Mintegy 30 ezer holdon kitűnő vadászterületet létesített itt a nagyemlékű gróf Andrássy Gyula külügyminiszter, amely nemes vadaknak, szarvasoknak, őzeknek is bővében van. A család a turisták részére menedékházat létesített, ahol éjjeli szállást kapni. A magaslatról remek kilátás nyílik a Gyalui-havasoknak 1630 m-ig emelkedő csucsaira s tiszta időben Kolozsvár is látható.

Innen déltájt elindulva, estére kényelmesen Tordára érkezünk.

Nagyobbszabású kirándulás esetén ajánlatos az Andrássy-havas erdőigazgatóságához fordulni **Magyar-Fenesre**, amely indokolt esetben segítségére szokott lenni a kirándulóknak.

VI. Az Aranyos völgye.

Mindaz, amit idáig az Aranyos-melléki hegyvidékből láttunk, csak biztató előleg a további útunkban ránkváró természeti szépségekből. A legváltozatosabb szépségek ezek : égbenyuló sziklás hegycsúcsok, megdőbbentő omlások, vad szakadékok, regényes barlangok, mész, agyag-pala, homokkő, csillámpala, konglomerát, trachit, porfirít, granit, a különféle nemes ércek közeleiből összetéve ; minden érdekesség, amit a víz játszi kedve tud csillogtatni: vizesések, buvó patakok, időszakos források, csepkő- és jégbarlangok. A magasabb tájakat rengeteg fenyesek, az alsóbb fennsíkokat, völgyeket bükk-, és tölgy-fa őserdők borítják.

És milyen meglepő viszonyai az emberi életnek itt, az 1000 m. átlagos magasságot meghaladó rejtett vadonokban. Más világ ez, aminek a többi földtől való különbözését helyi lakosok azzal fejezik ki, hogy az alsóbb vidékekre indulva azt szokták mondani: megyünk az *országba* ! . . .

* * *

A havasvidék fővonzó-erejét, a páratlan természeti szépségeket hosszasan leírni nem tartjuk szükségesnek, inkább az utazás adatait : a célt, utat, időt éjjeli megszállás helyeit igyekszünk feltüntetni. Napokra beosztott utitervet állí-

tunk össze, amelynek adataiból bárki kiválogathatja és megszerkesztheti a magáét.

Általános tudnivalók:

1. A kirándulók Tordán, Torockón vagy Járában, ahonnan elindulnak, fogadjanak az egész kirándulás idejére kocsit vagy szekeret, mert a havason nehéz lesz arra szert tenniök. Kocsi naponta 4 személyre 12 kor. szekér 3 személyre 8 kor.

2 Vigyenek magukkal megfelelő eleséget, hogy az étkezés ideje és helye az utitervet túlságosan ne befolyásolja. Vacsorát legtöbbnyire jó korcsmákban és vendéglőkben kapni. Meleg takarót valamint gyertyát, fáklyát szintén jó lesz vinni.

3. Számítani kell arra is, hogy itt-ott vezetőket, hegyilovakat kell fogadni.

4. Mindenügyben leghelyesebb a körjegyzőktől, erdészektől, csendőröktől tanácsot kérni.

Mi egy ezeknek a föltételeknek megfelelő kiránduló társaságnak ajánljuk a következő utitervet. Ki-kí a saját igénye és körülményei szerint tájékozhatja magát belőle.

Abból a föltevésből indulunk ki, hogy a kirándulók az 1 napos torockói, vagy a 2 napos járavízi kirándulás után reggel 6 órakor bérfogattal Borévről indulhatnak.

Borév Tordától 21 Km.

1. nap.

Cél: a) A *Vidaly-kő* megmászása. Az 1282 m. magas tetőről gyönyörű széttelátás az Aranyos fő-, és mellék-völgyeire. b) A *runki patak völgyében* a festői sziklaszoros és csepkőbarlang megtekintése. c) A barlang északkeleti oldalán emelkedik a *Plesa-hegy*, amelynek Kisoklosra néző tetőlapját a vastartalmu talajon összesodródott kis vasgömbök borítják.

Út: Borév—Vidaly—Nagyoklos—Runk és a két utóbbtól vissza az országutra a lunkaujfalvi erdészlakig 50 Km. Mindvégig kocsit.

Idő: 50 km. utra = 7 óra

Vidalyi kő megmászására = 3 „

Időzés a runki hasadéknál

és barlangnál = 2 „

összesen: = 12 óra

Hálás a lunkaujfalvi erdészlakban.

Az erdészlak Tordától országuton 37 km.

2. nap.

Cél: A *potságai patak* völgyének a fölkeresése. a) A torkolatnál az Aranyosban fekvő *Oroszlánkő* vagy *Bagolykő* megtekintése. b) Festői képekkel vállalkozó uton Alsópotságán felül érjük el az *időszaki forrást*. A patak jobb partján a víz színétől pár arasznyira emelkedő nyílásból dübörögve tör elő a víz s 10--15

percnyi folyás után ismét eláll. Átlag 20—40 percnyi időközben ismétlődik az érdekes tűné-
mény. c) A *Béla-vári barlanghoz* Felsőpodsága Béla-vára (Belióra) nevű szórványának a tem-
plománál jobbra kanyarodunk be egy szűk
völgybe. Az előttünk emelkedő Szkerisora hegy-
tömegének egyik szárnyánál tárul föl hatalmas
méreteivel a barlang, amelynek természetes erőd-
jét rég használják az oláhok buvóhelyül. 1849-
ben is iderejtették el a sok összerabolt portékát.
d) *Szkerisóra* sziklacsucsának megmászása. Az
1385 m, magas csúcsról fölséges képe tárul föl
a havasvidéknek. Északi oldalon a hazai fenyők
összes fajtái fellelhetők.

Út: Fárasztó részletek. A lunkai erdész-
laktól Alsópotságán át Bélavárra kocsival 10
km. Innen vezetővel gyalog vagy lóháton a bar-
langhoz; csak gyalog a Szkerisóra csúcsára.

Idő:	Kocsi-ut Bélavárra és vissza	2 óra
	Menet az időszaki forrás	
	megtekintésére	1 „
	Bélavártól gyalog vagy ló-	
	háton a barlangig és an-	
	nak megtekintése	2 „
	A barlangtól Szkerisorára	
	és az ezen való tartóz-	
	kodásra	4 „
	Vissza Bélavárra s innen	
	kocsival Alsópotságára	4 „
	összesen	13 óra

Hálás Alsópotságán a csendőr laktanyában vagy a lunkai erdészlakban.

3. nap.

Cél: a) *A ponori vizesés és buvópatak.* Ponor falun alul a patak a magas szikla alatt eltűnik és Alsószolcsva határán 18 m.-es vizesést alkotva tör elé. b) Az Aranyos irányát megváltoztató nagyszerű *méssziklafal* a falu közelében. c) Szolcsván felül a Gránátpatakban *vastimgránát* és egyéb *ásványi ritkaságok*.

Út: Vezető szükséges. Alsópotságáról kocsival Alsószolcsvára 7 km. Szolcsvától gyalog vagy lóháton a ponori vizesésig és vissza 12 km. Szolcsvától Offenbányáig 15 km.

Idő: Kocsiut 22 km.	2 óra
Gyalogutra, látnivalókra . . .	8 „
összesen	10 óra

Hálás Offenbányán a vendéglőben. (2 vendéglő.)

Offenbánya Tordától 22 km.

4. nap.

Cél: a) *Offenbánya* megtekintése. 1391-ben már szereplő, jelentékeny bányahelység. Romokban heverő temploma Mátyás idejében épült. A fejedelmi korban a Bánffy, majd Mikes család

birtoka a szomszédos helységekkel együtt. A régi nagyarányu bányászatnak- és aranymosásnak látható nyomai vannak. Az eladott állami bányákat ma egy német-társaság műveli. A bányaművek megtekinthetők.

b) Offenbányától délre 5 km.-re fekszik a *Csórai-szirt* (1440 m.) s mögötte a ponori buvópatak forrásául szolgáló nagykiterjedésű *tőzeg-láp*.

c) Offenbányától északkeletre 4—5 km.-nyire a Szártos-patak völgyében van a *Siró-szikla*, mely nevét a mésztufán áttörő, könnyezés-szerűen aláhulló vizcseppekről kapta.

Út: Kirándulásainkat úgy intézhetjük, hogy estére 24 km.-nyi kocsizással elérhetjük Topánfalvát.

Idő:	Bányaművek megnézésére	2 óra
	Csórai szirtre	4 „
	Szártosi siró sziklához	3 „
	Topánfalvára	3 „
	összesen	12 óra

Hálás Topánfalván.

Topánfalva Tordától 76 km.

5. nap.

Pihenés Topánfalván és előkészület a következő kirándulásokra. Topánfalva járási székhelye (2560 l.) jó szállodával.

6. nap.

Cél: A *Kis-Aranyos* völgye. *a)* A Kis- és Nagy-Aranyos egyesülése Topánfalván felül s ezzel szemben a *Lusia*-barlang, *b)* A ponori patak balpartján a vízszinéhez közel egy nyílás van, amelyből időnként morajtól kísérvé víz ömlik ki: innen *Bögölyuk*. Időszaki forrás. *c)* Az Alsóvidrai *Csigahegy* a krétakori *Actaeonella gigantea* kagyló kőületeiről. *d)* A csigahegygel átellenben van a gyönyörű 20 m. vizesés. Ennek közelében a Janku Ábrahám (az 1848—49-iki havasi király) szülőháza és főhadi szállása.

Út: Topánfalvától kocsin a Kis- és Nagy-Aranyos egyesüléséig $4\frac{1}{2}$ Km. Innen a Bögölyukig 5 Km. az alsóvidrai csigahegyig és vizesésig $4\frac{1}{2}$ Km. Innen tovább Felsővidráig 8 Km.

Idő: 22 Km. kocsi út 3 óra

Látnivalókra 5 „

Összesen: 8 óra

Hálás Felsővidrán a korcsmában.

Felsővidra Tordától 98 Km.

7. nap.

Cél: Kirándulás *Gainá*-ra. 1481 m. magas hegyen van *Árad*-, *Hunyad*-, *Torda-Aranyos*-megyék találkozó pontja. A környék népe július 13-án nagy ünnepet tart itt, amelyen az eladó

leányok is megjelennek és ezek közül a legények párt választanak. Régebben az esküvőt is azonnal megtartották. Ez volt a leányvásár.

Út: Gyalog vagy lóháton vezetővel. Felsővidrától Gaináig és vissza 24 Km.

Idő: 24 Km. gyalogútra 3 óra oda, 3 óra
vissza 6 óra

Időzés a Gainán 4 „

A pihent lovakkal vissza

Topánfalvára 3 „

Összesen: 13 óra

Hálás Topánfalván.

8. nap.

Cél: A Nagy-Aranyos völgyén föl Szkerisora község Distitul nevű telepéig. Útközben és Szkerisorán a *mócok* életmódjának a megtekintése. A mócok külsőleg nagyon különböznek a többi oláhságtól, kékszeműek, hosszukás arcuak, nyulánk természetűek. Szellemileg is fölötte állanak a többieknek, ügyes erdei munkások, sok csebre, faedényt készítenek, s azzal az ország határán túl is kereskednek. Igen sok jellemvonásuk amellest szól, hogy túlnyomóan magyar és székely származásuak. Valószínűleg a Rákóczy szabadságharc után telepedtek ide tömegesebben, (legrégibb templomuk 1712-ből való) amikor az osztrák politikai is a kincstári földeken előse-

gitette eloláhosodásukat. Ez elfajzott magyarok lettek később a Hóra-Kloska lázadás és a 48 49-iki harcok legvérengzőbb elemei. A szűk völgyekben és fennsíkokon meghuzódó telepek egy-egy nagy községet alkotnak (Szkerisóra 5 telep-
ből áll és 5632 lakója van.

Út: Kocsival Topánfalvától Szekaturán és Albáktorkán át Szkerisora Distitul nevű telepéig 27 km.

Idő: Utra és tanulmányozásra 7 óra	
Másnapi előkészületre (vezetők	
stb.)	3 „
	<hr/>
	Összesen : 10 óra

Hálás. Disztitulban a falusbirónál.

9. nap.

Cél: a) A gyönyörű *szkerisorai jégbarlang* megtekintése. b) Visszatérőleg a *Porta Jounelli* barlang.

Ut: Lóháton, vezetőkkel. Ló 2 K, vezető 1 K-val fogadható.

Idő: Egész délelőtt. Délután vissza Topánfalvára.

10. nap.

Cél: *Abrudbánya* és *Verespatak* aranybányáinak megtekintése. (A rómaiak idejében is szorgalmasan művelt bányák, festői völgyekben sorakoznak és zuzóik morgása nagy helyet betölt.

Ut: Topánfalvától Verespatakig és vissza az országuton 17 km., innen Abrudbányáig 10 Km.

Idő: Egész nap az aranybányák sok érdekes látnivalóival.

Hálás Abrudbánya rendezett tanácsu városban.

11. nap.

Cél: Abrudbányáról kirándulás a nagyhirű *Detonata* bazalt sziklához.

Ut: Kocsival Bucsum község Sásza nevű részéig. Innen gyalog vagy lóháton 4–5 km.-nyire a Detonata aljáig.

Idő: 8 óra.

Hálás Abrudbányán.

12. nap.

Cél: Abrudbányáról 40 km.-es úton Zalatnáiig, honnan az ompolyvölgyi vonattal Gyulafehérvárra érünk.

Vasut Torda—Topánfalva közt.

Ez az összeállítás persze másként fog alakulni, ha *Torda—Topánfalva* közt a vasut kiépül. E sorok írásakor folynak a fölmérések. Vajha ez a vonatjárás minél hamarább megkezdődnék s hazánkban eme páratlan szépségű és ma még kevésbé ismert vidéke a megérdemelt látogatottságban részesülhetne!

A tordai szárnyvonal menetrendje.

Az egész vonal 20—22 percnyi út.

I. Aranyosgyéresről Tordára indul:

1. Brassó felől csatlakozva *reggel* 5 órakor.
2. Kolozsvár „ „ „ 7⁰ 32 „
3. Kolozsvár „ „ *délelőtt* 10⁰ 32 „
4. Brassó „ „ „ 11⁰ 50 „
5. Kolozsvár „ „ *délután* 2⁰ 40 „
6. Brassó „ „ „ 3⁰ 54 „
7. Kolozsvár „ „ *este* 7⁰ 15 „
8. Mindkét „ „ *éjjel* 10⁰ 25 „

II. Tordáról Aranyosgyéresre indul:

1. Kolozsvár felé csatlakozva *reggel* 4⁰ 10 órakor
2. Brassó „ „ „ 6⁰ 40 „
3. Brassó „ „ *délelőtt* 9⁰ 35 „
4. Kolozsvár „ „ „ 11⁰ 08 „
5. Brassó „ „ *délután* 2⁰ — „
6. Kolozsvár „ „ „ 3⁰ 09 „
7. Brassó „ „ *este* 6⁰ 15 „
8. Mindkét „ „ *este* 8⁰ 52 „

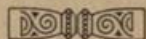

FEKETE MÓR
TORDA, Főtér.
(BERNÁD ANTAL MELLETT.)

GYÁRI ÁR!

Üveg, porcellán!

ÜVEG, PORCELLÁN,
LÁMPA, KONYHA-
FELSZERELÉSI CZIK-
KEK EREDETI GYÁRI
ÁRBAN ÁLLANDÓAN
NAGY VÁLASZTÉK-
... BAN KAPHATÓK ...

KÉPKERETEZÉSEK ÉS
ÜVEGEZÉSEK JUTÁ-
NYOSAN ÉS PONTOSAN
◦ ESZKÖZÖLTETNEK. ◦

Polonyi Sándor

Fűszer-, anyag-, festék-, liszt-, bor- és
magkereskedése, petroleum-, császárolaj- és eczetszesz

NAGY RAKTÁRA.

M. KIR. DOHÁNY, BÉLYEG ÉS SÓ-
ÁRUDA, AZ OSZTÁLYSORSJEGYEK
ELÁRUSÍTÓJA.

Ajánlja a nagyérdemű közönség becses
figyelmébe dúsan berendezett

Raktárát, cukor, kávé, mindenféle fűszerek, hüvelyesek, liszt déligyümölcsök, idényszerűleg Ementhali, Groi, Trappista Imperial sajtok, olajos és pácolt halak, kitűnő asztali-, budai vörös-, tokaji Asszu-, Xerxesi Malaga- és Pezsgő-borok finomított szesz és mindennemű szesz italok, pálinkák, likőrök, magyar és francia cognacok, Cuba- és Jamaicai rumok dugaszolt üvegekben és utcán át kimérve liter számra, orosz karaván és chinai teák, teasütemények, piskóták, Suchard-féle csokoládék és czukorkákból. Mindenféle asztalos és szoba festőknek való olajos és száraz festékek, lakkok, első minőségű gyorsan száradó szobapadló lakkok, ecsetek- és meszelőkből. Stearin, takarékos és fagyú-gyertyák, mosó- és moszdó szappanokból. Mautner-féle eredeti csomagolású vetemény és virágmagvak és mindennemű gazdasági magvakból

! JUTÁNYOS ÁR, KITÜNŐ MINŐSÉG. !
PONTOS ÉS SZOLID KISZOLGÁLÁS. !

TURCZA GÉZA

fűszer-, festék-, liszt-, bór-,
sőr- és ásványvíz-kereskedése

Telefon
68.

TORDA, Főtér.

Pénzügyi
palota.

M. KIR. DOHÁNY- ÉS SÓ-
ÁRUDA.

!! LEGOLCSÓBB BEVÁSÁR-
LÁSI FORRÁS !!

5727 71881 (S)
NÉMETHY JÓZSEF, Tordán

Egyházfalva-utca 22. szám.

Alapított 1881-ben. — Telefonszám a vármegye területére 11.

Készít saját műhelyében és raktáron tart
MINDENNEMŰ BÚTOROKAT,
ó-német-, angol-, barock-, secessiós- és
modern stílusban.

NAGY RAKTÁR

mindennemű töltött és töltetlen bútorokban, teljes
szalon-, ebédlő-, háló-, úriszoba-, iroda- és
konyha berendezésekben mindennemű szalon-,
öltözőtükörök- és üvegepekben

Gyapju, jutte, minden minőségű nagy és
futó SZÖNYEGEK, gyapju és csipke
FÜGGÖNYÖK. STOROK és DRAPE-
RIÁK, ágy- és asztal TERITŐK, FÜG-
GÖNYKIKÖTŐ BOJTOK és LANCOK
a legolcsóbbtól a legfinomabbig legjutá-
nyosabb árban beszerezhetők

Mindennemű vas- és rézhútorokból állandó nagy raktár.

Gyermekkoszik minden kívitelben.
Majolika, dohányzó és diszasztalkák s egyéb luxus
bútorok stb. a legutolsó divat szerint.

Hajlított székek és egyes bútordarabok is
a legolcsóbban számíttatnak. Hajlított szé-
kekhez való ülések minden nagyságban és
alakban.

Vidéki megrendelések gyorsan és pontosan
eszközöltetnek.

Jó ízlésű munkáért számos elismerő levél.
Védőegyesület kiállításán aranyérem és aranyoklevéllel kitüntetve.

